

Geliş Tarihi / Received: 30/09/2023 Kabul Tarihi / Accepted: 20/12/2023

**ANADOLU'DA FARŞÇA
OLUŞTURULMUŞ EN ESKİ
RUBAİLER MECMUASI:
MECMA'U'R-RUBÂ'İYYÂT**
THE OLDEST RUBAI COLLECTION
CREATED IN PERSIAN IN
ANATOLIA: MECMA'U'R-
RUBÂ'İYYÂT

Prof. Dr. Ahmet KARTAL
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
E-posta: ahmetkartal38@gmail.com
Orcid: 0000-0001-8563-1589

Öz

Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi koleksiyonunda (nr. 238) bulunan Farsça bir şiir mecmuasının dokuzuncu bölümünde (vr. 193b-198a) bir rubailer seçkisi yer almaktadır. Kim tarafından oluşturulduğu bilinmeyen bu seçkinin başında yer alan ifadelerden; Ebû Hanîfe Abdulkerîm bin Ebî Bekir (VI./XII. asır) tarafından tertip edilerek Sultan II. İzzüddîn Kılıç Arslan'ın oğlu Ankara meliki Muhiddîn bin Kılıç Arslan'a takdim edilen Mecma'u'r-rubâ'îyyat'tan hareketle meydana getirildiği anlaşılmaktadır. Bugün elimizde bulunmayan, Farsça oluşturulmuş en eski şiir mecmualarından olmasının yanında, rubailerden meydana gelen ilk şiir mecmuası/rubâî-nâme olan Mecma'u'r-rubâ'îyyat'ın varlığını bu seçki vesilesiyle öğrenmekteyiz. Bu seçki, sahip olduğu bu özellik dolayısıyla Farsça edebiyat tarihindeki konumunun yanında Anadolu'da oluşan Farsça edebî geleneğin Farsça edebiyata sağladığı katkıyı göstermesi yönünden de ayrı bir öneme sahiptir. Seçkinin başında yer alan ve mecmuanın konusuna ışık tutan fihrist hüviyetindeki kısım; hem bu seçkinin hem de Mecma'u'r-rubâ'îyyat'ın hüviyeti, tertip özelliği ve konusu hakkında bazı ipuçları sunmaktadır. Bu çalışmada hem Mecma'u'r-rubâ'îyyat seçkisi tanıtılacak, hem de bu seçkiden hareketle Mecma'u'r-rubâ'îyyat'ın önemi ve sahip olduğu özellikleri hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Anadolu Selçuklu Devleti, Farsça edebiyat, rubai, Mecma'u'r-rubâ'îyyat, rubailer seçkisi.

Abstract

A selection of rubais is included in the ninth chapter (vr. 193b-198a) of a Persian poetry collection of Hâlet Efendi collection (nr. 238) at the Suleymaniye Library. Based on the expressions found at the beginning of this collection, the creator of which is unknown, it is understood that it was compiled based on the Mecma'u'r-rubaiyyat arranged by Abu Hanifa Abdulkerim bin Abi Bakr (6th/12th century) and presented to Muhiddin bin Kilic Arslan who the son of Sultan II. Izzuddin Kilic Arslan and the ruling prince of Ankara. Through this selection, we come to learn about the existence of Mecma'u'r-rubaiyyat, which is not only one of the oldest poetry anthologies created in Persian, but also the first poetry anthology/rubaiyat-nama consisting of quatrains that is no longer extant today. Due to its unique characteristics, this anthology holds particular significance not only in the history of Persian literature but also in showcasing the contribution of the Persian literary tradition that emerged in Anatolia to Persian literature. The index-like section at the beginning of the anthology sheds light on both the nature of this selection and

Mecma'u'r-rubaiyyat, providing some clues about their identity, organizational features, and subject matter.

Keywords: Anatolian Seljuk State, Persian literatüre, rubai, Mecma'u'r-rubâ'iiyyat, selection of rubais.

GİRİŞ

Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi koleksiyonu 238 numarada kayıtlı Farsça bir şiir mecmuasının¹ dokuzuncu bölümünü oluşturan 193b-198a varakları² arasında, bir *Rubailer Seçkisi* yer almaktadır. İlk defa Ahmed Ateş tarafından tanıtılan (bk. Ateş, 1945: 107-109) bu seçkiden, daha sonra Muhammed Emîn Riyâhî (Riyâhî, 1369: 42-45; 1995: 58-61) ile İlhâme Miftâh ve Vehhâb Velî (1374: 34-35, 108-110), Ahmed Ateş'in tanıtımından hareketle söz etmişlerdir. Bu *Rubai Seçkisi*'nin kim tarafından oluşturulduğu bilinmemektedir. Ancak bu seçkinin ilk sayfasının başında الاختيارات من مجمع الرباعيات أبو خنيفة عبد الكريم بن أبي بكر تقدمه الملك العادل محى الدين بن قلع ارسلان رحمة الله (عليه) şeklinde yer alan ifadelerden; Ebû Hanîfe Abdulkerîm bin Ebî Bekir (VI./XII. asır) tarafından tertip edilip adil bir melik olarak nitelendirilen Muhiddîn/Muhyiddîn bin Kılıç Arslan (öl. 600/1203)'a takdim edilen *Mecma'u'r-rubâ'iiyyat*'tan hareketle meydana getirildiği anlaşılmaktadır. Sultan Kılıç Arslan (öl. 588/1192)'ın oğlu Melik Muhiddîn Mes'ûd Şâh'ın "(رحمة الله عليهم)" Allah'ın rahmeti (onun üzerine olsun)" duasıyla anılması, bu seçkinin Melik Muhiddîn'in ölüm tarihi olan 600/1203'ten sonra tertip edildiğini göstermektedir. Maalesef bugün elimizde olmayan, ancak hem Anadolu'da hem de Farsça edebiyatta tertip edilen en eski şiir mecmualarından olan *Mecma'u'r-rubâ'iiyyat*'ın varlığından bu seçki vesilesiyle haberdar olmaktayız. Bu seçki, sahip olduğu bu özellik dolayısıyla Farsça edebiyat tarihindeki konumunun yanında Anadolu'da oluşan Farsça edebî geleneğin Farsça edebiyata sağladığı katkıyı göstermesi yönünden de ayrı bir öneme sahiptir. Bu seçkinin başında yer alan ve mecmuanın konusunu ihtiva eden fihrist hüviyetindeki kısım bizlere; bir taraftan bu seçkinin diğer taraftan da *Mecma'u'r-rubâ'iiyyat*'ın hüviyeti, tertip özelliği ve konusu

¹ Bu mecmuanın tavsifi Ahmed Ateş tarafından şu şekilde verilmektedir (Ateş, 1945: 109):

"Halet Efendi ilâve 238. Yeşil bez kaplı bir cilt içinde, 196 varak; eb'ad 24x15,5 (17,5x11,5) sm. 19 satırlı nesih. Sondan noksan olup, son varak yazıları okunmayacak kadar bozulmuştur (VIII. asrın ilk yarısı). İçindekiler:

- (1) Varak 1b-27a. Senâyi'nin gazelleri (33 gazel).
- (2) " 27b-74a. 'Attâr'ın gazelleri.
- (3) " 74b-102a. 'Attâr'ın *Muhtâr-nâme*'sinden. Her sahifede yedi rubai vardır.
- (4) " 102b-126a. Mevlânâ'nın gazelleri.
- (5) " 126b-128b. Sultan Veled'in gazelleri. Sonunda eksiklik var.
- (6) " 129a-159a. Sa'dî'nin gazelleri.
- (7) " 159b-176a. Fahraddîn-i 'Îrâkî'nin gazelleri.
- (8) " 176b-192a. Humâmaddîn-i Tabrîzî'nin gazelleri.
- (9) " 192b-196b. Abû Hanîfa 'Abdalkarîm'in Muhyaddîn Mas'ûd b. Kılıç Arslan namına yaptığı *Macma' ar-rubâ'iiyyât*'tan parçalar."

² Varak numaraları belirtilirken, ilgili mecmuaya sonradan verilen numaralar, esas alınmıştır.

hakkında bazı ipuçları sunmaktadır. Bu fihriste göre *Mecma'u'r-rubâ'ıyyat* ve ondan oluşturulan seçki; çeşitli konularda farklı şairler tarafından söylenmiş rubailerden oluşmaktadır. Bu da aynı nazım şekliyle değişik konularda yazılmış şiirlerin bir araya getirildiği bu mecmuayı, daha kıymetli kılmaktadır. Nitekim *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât*, yukarıda belirttiğimiz gibi Farsça oluşturulmuş en eski şiir mecmualarından olmasının yanında, rubai nazım şekline hasredildiği bilinen ilk şiir mecmuasıdır. Sahip olduğu bu yönüyle *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât*, Farsça rubailerden oluşan ilk *rubai mecmuası/rubâî-nâme* olma vasfına sahiptir. Ancak mezkûr “konu fihristi”nden mecmuada, rubailerin yanında çeşitli kasidelerle terkib-bend ve terci-bendlerden oluşan şiirlerin de yer aldığı müşahede edilmektedir. Mecmuada yer alan bu tür şiirlerin, mecmuadaki yeri ve konumu, kapladığı alan ve boyutu ile muhteviyatı ve hüviyeti net olarak bilinmemektedir; ama mecmuanın adı, mecmuada rubailerin ağırlıkta olduğunu göstermektedir. Yine bu fihristten mecmuanın bir “hâtıme” ile sona erdiği anlaşılmaktadır.

***Mecma'u'r-rubâ'ıyyât*'in Mürettibi, Tertibi ve Takdimi**

Mecma'u'r-rubâ'ıyyât'ı tertip eden Ebû Hanîfe Abdulkerîm bin Ebî Bekir hakkında kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak bu eserini Muhiddîn bin Kılıç Arslan'a takdim etmesi, onun Melik Muhiddîn döneminde yaşadığını, Melik Muhiddîn'in meclislerine katıldığını, şiir zevkine sahip olduğunu, şiirle ilgilendiğini, şiir söylediğini, gerek kendi döneminde gerekse daha önceki dönemlerde Anadolu, Horâsân, Türkistân ve Hindistân coğrafyasında yaşayan şairlerin şiirlerini okuduğunu ve onlara vakıf olduğunu göstermektedir. Melik Muhiddîn Mes'ûd Şâh, Anadolu Selçuklu Devleti sultanı II. İzzüddîn Kılıç Arslan (bk. Özaydın, 2022)'in on bir oğlundan birisidir. Otuz yıldır hüküm süren ve yaşı yetmiş dayanan Sultan Kılıç Arslan, 582/1186 yılı civarında tahttan çekilmeyi düşünmeye başlamış, bu düşüncesinden iki yıl sonra da Anadolu Selçuklu Devleti'ni 11 oğlu arasında paylaşmıştır (Freely, 2012: 68). Bu taksimata göre Muhiddîn Mes'ûd Şâh'a Ankara merkez üzere Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir verilmiştir. Oğulları arasında bu taksimi yaptıktan sonra Sultan Kılıç Arslan, veziri İhtiyârüddîn Hasan (öl. 587/1192) ve diğer devlet erkânı ile birlikte Konya'da sultan olarak hüküm sürmüş, oğulları da “melik” unvanıyla kendilerine verilen yerleri idare etmişlerdir. On bir kardeş, sultan babaları Kılıç Arslan'a tabi olmakla birlikte her biri kendilerine tahsis edilen eyalette yarı müstakil bir hükümdar olarak görev yapmışlardır. Bu eyaletlerin idarî, malî ve askerî işleri, kendi merkezlerinde kurulan hükümetlerine ait bulunmaktaydı. Ayrıca kendi adlarına para bastırmakta, hutbe okutmakta, inşa ettikleri binalara kendi isimlerini yazdırmakta, hatta komşu devletlerle müstakil olarak savaş veya barış yapmaktaydılar; ancak babalarına tabi oldukları için “sultan” unvanını asla alamamaktaydılar (İbn Bibi, 1996: I/41; Turan, 2002: 216-218). İyi bir asker ve idareci olduğu kadar bir ilim, sanat ve edebiyat hamisi olarak da dikkat çeken Melik Muhiddîn Mes'ûd Şâh, bir taraftan Bizanslılara karşı gaza ve fetihlerle

uğraşırken diğer taraftan Ankara'yı önemli bir kültür ve sanat merkezi hâline dönüştürmeye gayret etmiştir. Bunun için âlim, sanatkâr ve şâirleri himaye etmiş, onların çalışmalarını yapıp sürdürmeleri için uygun ortamlar oluşturmuş ve onları desteklemiştir. Bundan dolayı birçok âlim, sanatkâr ve şâir, Ankara'ya gelip onun himayesine girerek onun çevresinde kümelenmiş hatta onun adına çeşitli eserler kaleme alıp ona takdim etmişlerdir. Ayrıca onun çevresinde yer alan şairlerin bir kısmı ya kendisine ya da Ankara'ya nispet edilerek şöhret kazanmışlardır (Turan, 2002: 218, 234-235, 261). Bunlardan Ebû Hanîfe Abdulkerîm bin Ebî Bekir'in, yüksek kültür sahibi Muhiddîn Mes'ûd Şâh'ın Ankara melikliği sırasında Ankara'ya gelip onun himayesine giren şair ve ediplerden olduğu, tertip ettiği *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât* isimli eserini de ona takdim ettiği anlaşılmaktadır. Bu da *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât*'ın 584/1188 ile 600/1203 tarihleri arasında oluşturulduğunu göstermektedir. Mevcut seçkinin ilk sayfasının başlangıç kısmında, Melik Muhiddîn Mes'ûd Şâh'ın isminden sonra "(رحمة) / Allah'ın rahmeti (onun üzerine olsun)" dua cümlesinin bulunması [193b], bu seçkinin melikin ölümünden sonra tertip edildiğine işaret etmektedir.

Rubailer Seçkisi'nin Sahip Olduğu Özellikler ve Muhtevası

Bu *Rubailer Seçkisi*, mevcut hâliyle 6 varaktan oluşmaktadır. Sondan eksik olup son sayfası, gerek yıpranması gerekse mürekkebinin dağılması vesilesiyle okunamayacak durumdadır. Aynı durum kısmen 197a'nın başlarında ve sonlarında da görülmektedir. Ancak 194b ile 196b'deki müşirden/rakabeden, seçkinin mevcut hâlinde de bazı sayfaların eksik olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü karşı sayfalarda yer alan şiirlerin ilk kelimelerinin, müşir/rakabe olarak kayıtlı olan kelimelerden farklı oldukları görülmektedir. Nitekim 194b'nin sonunda "انوری گوید درین معنی / Enverî bu manada (yani övgü hakkında) söyler" şeklinde başlık yer almaktadır. Sayfanın altında ise müşir/rakabe olarak "ای رای" kayıtlıdır. 195a'daki ilk rubai ise "گه جای" şeklinde başlamaktadır. Müşir/rakabe ile karşısındaki sayfadaki ilk kelimeler arasındaki uyumsuzluk bu durumu teyit etmektedir. Enverî'nin yayımlanmış *Dîvân*'ında "ای رای" şeklinde başlayan tek rubai mevcuttur. Düşen sayfada kayıtlı olması ihtimal dâhilinde olan ve konusunun sultan övgüsü olduğu anlaşılan bu rubai şu şekildedir (Enverî, 1340: II/995):

ای رای تو آفتاب و ای کلک تو تیر
وی چون تو جوان نبوده در عالم پیر
دانی همه علمها مگر غیب خدای
داری همه چیزها مگر عیب و نظیر

Ey düşüncesi güneş, kalemi ok olan (sultan)! Ve ey bu yaşlı/köhne cihanda senin gibi genç bulunmayan! Tanrı'nın gaybından başka bütün ilimleri bilirsin. Ayıp ve kusurlardan başka her şeye sahipsin.

Yine 196b'nin sonunda "بدیع انگوریه گوید در حق فاخر نام / Bedî-i Enguriyeî Fâhir adı hakkında söyler" şeklinde başlık yer almaktadır. Sayfanın altında ise müşir/rakabe

olarak “ای دل” kayıtlıdır. 197a'daki ilk rubai ise “ای حور” şeklinde başlamaktadır. Başlığı düşen sayfada olduğu için konusu ve şairi kayıtlı olmayan bu rubai şu şekildedir:

ای حور پری زاده نگار عنوی
عاشق شده ام بدان رخانت بنوی
رحم آن بت آخر (؟) حال من میشنوی
[197a] رحمتت طریق خاندان نبوی (؟)

Bugün elimizde bulunan bu seçki, mecmuanın konusunu ihtiva eden “fihrist” özelliğine sahip bir bölümle başlamaktadır. Bu “fihrist”e göre seçki, şu konularda yazılmış rubailerden oluşmaktadır:

Sahabe ve meliklere övgü; kassâb/kasap, biryânger/kebabçı, derzî/terzi, külâh-dûz/külâhçı, hebbâz/ekmekçi, tîr-ger/okçu, ok ustası, kemân-ger/yaycı, yay ustası, gûy bâz/çevgen oynayan³, زن تَبَك/tebek zen⁴/ipek dokuyan/dokuyucu, gâzur/çamaşırı, reng-rez/boyacı, keş-ger/kunduracı, ayakkabıcı, sarrâf/kuyumcu, zer-dûz/sırmacı, âhen-ger/demirci, fukkâ'î/meyhaneci, na'l-bend/nalbant, uşturbân/deveci, kervancı, fessâd/hacamatçı, har-nişîn/eşekçi, katırcı, rikâb-dâr/üzengi tutan, seyis, hallâc/hallaç (olan esnaf ve sanatkâr) güzellere övgü; (ismi belirtilerek övülen (güzeller); Muhammed, Ömer, Habeş, Fâhir, Ya'kûb, Mes'ûd, Mahmûd, İshâk, Osmân, Hasan, Sitâre, Durdâne, Mâh-melek; Alevî, Rûmî; çeng-zen/çeng çalan, nây-zen/neyzen, mutrib/çalgıcı, def-zen/tef çalan, hoş-âvâz/güzel sesli (şarkıcı), kûdek-rakkâs/genç rakkas (güzeller); çehâr-şehr/dört şehir, çehâr-gül/menekşe, ebegümece, kabak ve nilüfer çiçeklerinin kaynatılmasından yapılan bir ilaç veya köpek ayağı şeklinde desen, çehâr-mezheb/dört mezhep (Hanefî, Malikî, Şafiî ve Hanbelî mezhepleri), çehâr-gevher/dört unsur (su, toprak, hava, ateş), çehâr-terkîb/dört terkip, çehâr-anâsır/dört unsur (su, toprak, hava, ateş); libâs-ı ezrak/mavi elbise, libâs-ı sepîd/beyaz elbise, (libâs-ı) âsmân-gûn/lacivert elbise, kabâ-yı zerd/sarı kaftan; kemer-i zerrîn/altın kemer, gûşvâre-i zer u sîm u mervârîd/altın, gümüş ve inci küpe; ferd kerden/hacamat yapmak, şâne mûy kerden/saç taramak, der-âyîne niger besten/aynaya bakmak; leb/dudak, zülf/saç, hat/ayva tüyü; rencûr şoden-i ma'sûk/güzelin zahmet çekmesi, hasta olması; subh/sabah, duhul-zen/davulcu, davul çalan, müezzin/ezan okuyan, herise (هرسه)⁵/Bir tür ağaç (?), hurûs/horoz; hınnâ der-dest kerden/ele kına sürmek/yakmak; tecnîsât/cinaslar; kasemiyyât/yeminler, iltimâsât/dilekler, yalvarmalar, şikâyet ez-rûzgâr/zamandan şikâyet, masnû'ât/sanat ürünleri, imalat; âmeden-i ma'sûk ez-sefer/güzelin seferden gelmesi, âmeden-i âşık ez-sefer/aşığın seferden gelmesi; murî (مری)/ikiyüzlülük (?), garîbî/gariplik,

³ Bu kelime metinde “gûy bâhten/çevgen oynamak” şeklinde geçmektedir. Ancak diğer kullanımlar, bunun “gûy-bâz” olması gerektiğini göstermektedir.

⁴ تَبَك /tebek (: ipek) kelimesinin, noktalı harflerinin yerleri bazen değiştirilerek تَبَك /betek şeklinde de imla edildiği görülmektedir. (Bu bilgiyi bizle paylaşan Doç. Dr. Sadık Armutlu'ya çok teşekkür ediyorum.)

⁵ Bu kelime; “her se (her üçü)” şeklinde de düşünülebilir. (?)

âşıkî/âşıklık; peygâm firistâden be-zebân-i bâd/saba yelinin diliyle haber göndermek, nâme nibiştin be-ma'şûk/sevgiliye mektup yazmak, ahvâl-i muhtelif ez-her gûne/her türden çeşitli ahval, mutâyebe/şakalaşma, pîrî/yaşlılık, nâ-tüvânî/güçsüzlük, kudretsizlik, ez-în cihân mî-bâyed reften/bu cihandan gitmek gerekliliği, kasâyid/kasideler, bend(ler)/terkib ve terci-bend(ler), mev'ize/nasihât, hatm-i kitâb/kitabın sonu.⁶

Seçkide, mecmuanın muhtevasını ihtiva eden bu bölümden sonra *Mecma'u'r-rubâ'îyyât*'tan seçilen rubailere yer verilmiştir. Yer verilen her rubainin başında bulunan ve kırmızı mürekkeple yazılan başlık, rubaiyi söyleyen şairin adı ile konusunu ihtiva etmektedir. Nitekim “Muhyevî-i Enguriye'î gûyed der-hakk-i Melik Muhiddîn (محيوى انگوريه گويد در حق ملك محى الدين)/Muhyevî-i Enguriye'î Melik Muhiddîn hakkında söylüyor” ve “Hâce Senâyî gûyed der hakk-i fukkâ'î-piser (خواجه سنایى گويد در حق فقاعى پسر)/Hâce Senâyî meyhaneci çocuk/meyhaneci çırağı hakkında söylüyor” örnekleri bu durumu göstermektedir. Seçki, fihristte belirtilen konu sıralamasına uygun bir şekilde başlamaktadır. Nitekim önce sahabe, akabinde melik/sultan, daha sonra da esnaf güzeller övgüsü için söylenmiş rubailer yer almaktadır. Ancak esnaf güzeller övgüsü yapılırken fihristte yer alan sıralamaya uyulmamıştır. Ayrıca bundan sonra yer alan rubailerde, fihristte zikredilen konuların sıralamasına uyulmadığı ve konuların karışık olarak işlendiği müşahede edilmektedir; ancak bu duruma, seçkideki eksik sayfaların sebep olduğu ihtimalinin de göz önünde bulundurulmasında fayda vardır. Aynı konuda bir şairin ya birden çok ya da tek rubaisi yer almakta, ardından eğer varsa diğer şâirlerin rubaileri gelmektedir. Seçkide yer alan rubailer aynı konuda sıralanmışsa ilk rubainin başlığında konu belirtilmekte diğer rubailerde ise “...diğer gûyed (دیگر گويد)/başka söylüyor”, “hem berîn ma'nî (هم اندرين معنى گويد)/aynı manada yine söylüyor”, “enderin ma'nî gûyed (هم در مدح گويد)/yine övgü hakkında söylüyor” şeklinde başlıklar kullanılmaktadır. Seçkide rubaileri zikredilen şairler, bu şairlerin rubaileri ve rubailerin konuları ile bunların bahsi geçen şairlerin divanlarında geçip geçmediğine dair bilgiler aşağıdaki tabloda tasnif edilmiştir:

Tablo. Mecma'u'r-rubâ'îyyât Seçkisinin Muhtevası

Şairin adı/mahlası	Şiirin geçtiği varak numarası	Şiir sayısı	Şiir(ler)in konusu	Divandaki mevcudu
Abdu'l-vâsi'-i Cebelî (öl. 555/1160)	194a	1	Sahabe övgüsü	yok
	194a	1	Sahabe övgüsü	yok

⁶ Mecmuanın konusunu ihtiva eden fihrist kısmı oluşturulurken Ahmed Ateş (Ateş, 1945: 107) ile ondan hareketle bilgi veren Muhammed Emîn Riyâhî (Riyâhî, 1369: 42-43; 1995: 59) ile İlhâme Miftâh ve Vehhâb Velî (Miftâh, 1374: 109)'deki bilgiler göz önünde bulundurulmuş ve onlarda yer almayan bazı başlıklar ilave edilmiştir.

Azîzî (VI./XII. asır)	194a	1	Sahabe övgüsü	- ⁷
Mu'izzî-i Semerkandî (öl. 518/1024-521/1027) [Kemâlî ⁸ 'ye ait olarak kayıtlı]	194a	1	Sultan övgüsü	var
Muhyevî-i Enguriye'î	194a 195a 195a 196a 196b 196b	1 1 1 1 1 1	Melik Muhyiddîn övgüsü Çamaşırcı oğlan/çamaşırcı çırağı Çamaşırcı oğlan/çamaşırcı çırağı Saraç Muhammed (adlı güzel) Ömer (adlı güzel)	- - - - - -
Ezrakî-i Herevî (öl. 465/1072)	194a-194b	1	Sultan övgüsü	var
Kemâlüddîn-i Feylesof [Hubeyş-i Tiflîsî] (öl. VII/13. asır başları)	194b 194b 194b 194b 194b	1 1 1 1 1	Sultan övgüsü Sultan övgüsü Sultan övgüsü Sultan övgüsü Sultan övgüsü	- - - - -
Kemâlüddîn İsmâ'îl (öl. 635/1237-1238)	194b	1	Sultan övgüsü	var
Enverî-i Ebîverdî (öl. 563/1168)	194b-195a	1	Sultan övgüsü [rubainin yazılı olduğu sayfa düşmüş]	-
İmâdî-i Şehryârî (öl. 545/1150)	195a	1	Maşuka övgü	(?)
Halife-i Ergandî	195a	1	Çevgan oynayan	-
Mehsetî-i Gencevî (öl. 575/1180'den sonra) [Ebû Sa'îd Bü'l-ferec'e ait olarak kayıtlı]	195a 195a 196a 196a	1 1 1 1	[Başlığın olduğu sayfa düşmüş] İpek dokuyan Nalbant Deveci	var var var var
Mes'ûd-ı Sa'd-ı Selmân (öl. 515/1121)	195a	1	İpek dokuyan	yok
İmâm Alî Heysam	195a-b	1	Boyacı	-
İbn-i Hatîb-i Gence	195b	1	Kunduracı	-
Alî-i Enesâbâdî ⁹	195b	1	Kunduracı	-

⁷ Bu işaret, ilgili şairin divanı olmadığını göstermektedir.

⁸ Bu Kemâlî; Mu'izzî-i Semerkandî'nin muasırı, Sultan Sencer'in saray ve övgü şairi olan, Kemâlî-i Buhârâyî diye şöhret bulan, Sultan Sencer'in vezirlerinden olup döneminde şairliğinin yanında hüsn-i hattaki yetkinliğiyle de tanınan Emîr Amîd Kemâlüddîn olmalıdır. Kemâlî'nin divanı, her ne kadar bugüne ulaşmamış ise de onun şiirleri çeşitli tezkire ile tarihî ve edebî eserlerde geçmektedir (Hayyâmpûr, 1368: II/770; Avfî, 1906: I/86-91; Pürcevâdî, 1384).

⁹ Seçkide على انسابادى şeklinde imla edilen Alî-i Enesâbâdî, Ahmed Ateş tarafından Alî-i Unsâbâdî şeklinde okunmuştur. Alî-i Unsâbâdî'nin nisbesi olarak geçen "Unsâbâdî" den "Unsâbâd"ın, muhtemelen bir coğrafî yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır; ancak "Unsâbâd" adlı bir yerleşim yeri kaynaklarda geçmemektedir. Bununla birlikte kaynaklarda "Enesâbâd" adında bir coğrafî mekân yeri zikredilmektedir. Bu kayda göre Enesâbâd; Dergüzün havalisindeki Hemedân topraklarında bulunan

Zahîr-i Tirmizî	195b 195b	1 1	Kuyumcu Kuyumcu oğlan/kuyumcu çırağı	-
Mugîsî-i Gence	195b	1	Sırmacı	-
Bedî'-i Enguriye'î (Müntecib oğlu)	195b 196a 196b 196b-197a 197a	1 1 1 - 1	Demirci Hacamatçı Habeş (adlı güzel) Fâhir (adlı güzel) [rubainin yazılı olduğu sayfa düşmüş] Hristiyan çocuğu	- - - - -
Hekîm Mahmûd-ı Enguriye'î	195b-196a	1	Nalbant	-
Hâce Senâyî-i Gaznevî (öl. 525/1131)	196a	1	Meyhaneci oğlan/meyhaneci çırağı	var
Âyişe-i Mukriyye	196a 196a-b 196b	1 1 1	Eşek At Hallaç oğlan/hallaç çırağı	- - -
Zeyd-i Gaznevî	196b	1	Ömer (adlı güzel)	-
Seyyid Eşref [Seyyid Hasan-ı Gaznevî] (öl. 565/1169-1170)	196b	1	Habeş (adlı güzel)	-
Fahrî	197a	1	Konu belli değil	-
Emîr Hâce-i Semerkandî	197a 197a	1 1	Hristiyan çocuğu Hristiyan çocuğu	- -
Rûhî-i Gaznevî	197a	1	Hristiyan çocuğu	-
Şairi belli değil	197a	2	Konu belli değil	-

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi seçkinin elimizde mevcut olan ve okunabilir durumda bulunan kısmında Anadolu, Horasan, Türkistan ve Hindistan coğrafyasında V/XI ila VII./XIII. asırlarda yaşayan ya da buralara dışarıdan gelip yerleşen 27 şairin¹⁰ *el-Mu'cem fi-Ma'âyiri Eş'âri'l-acem*'de belirtildiği gibi şekil ve muhteva unsurlarının oluşturduğu kompozisyonun yerli yerinde, kafiyesinin başarılı ve sağlam, lafzının

Rostak-i A'lem'de bir köydür. bk. <https://vajehyab.com/dekhoda/انس-آباد/> Zannımızca "Unsâbâdî" şeklinde okunan kelimenin, "Enesâbâdî" şeklinde okunması gerekmektedir (bk. Ateş, 1945: 109).

¹⁰ Bu şairlerden birisinin mahlası/adı, mahlasın/adın yazılı olduğu sayfanın düşmesinden dolayı belli değildir [197a]. Mahlası/adı belli olmayan bu şaire ait olan iki rubai yer almaktadır. Sayfada oluşan yıpranma ve mürekkep dağılmasından/silinmesinden dolayı bazı yerlerinin net okunamadığı bu rubailer şu şekildedir:

ای حور پری زاده نگار عنوی
عاشق شده ام بدان رخانت بنوی
رحم آن بت آخر (؟) حال من میشنوی
[197a] رحمتت طریق خاندان نبوی (؟)

هم گوید درین معنی
از رغم من ای دل بذا اندیش ملول
خرشید رخى هم کنی از عشق قبول
اکنون که شدی عاشق فرزند رسول
[197a] هان تا نکنی دگر تمنای فضول (؟)

zarif ve tatlı, manasının latif ve çekici olduğu, gereksiz kelimelerin, tekrarlanan cinasların ve hoş gitmeyen takdim tehirlere bulunmadığı rubailerin yanında (bk. Kaysı'r-râzî, 1387: 417) şiirselliğe sahip olmayan 47 rubaisi mevcuttur. Bu şairlerin Gazneli, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletleri dönemlerinde yaşadıkları görülmektedir. Bunlardan Ezrakî-i Herevî, Enverî-i Ebîverdî, Mu'izzî-i Semerkandî, Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân, Senâyî-i Gaznevî, Kemâlüddîn İsmâ'îl-i İsfahânî, Abdulvâsî-i Cebelî, İmâdî-i Şehryârî, Seyyid Eşref [Seyyid Hasan-ı Gaznevî] ve Mehsetî-i Gencevî divan sahibi olup Farsça şiirin önde gelenleridir. Rûhî-i Gaznevî, Emîr Hâce-i Semerkandî, Fahrî, Bedî'-i Enguriye'î, Zeyd-i Gaznevî, Muhyevî-i Enguriye'î, Hekîm Mahmûd-ı Enguriye'î, Zahîr-i Tirmizî, Alî-i Enesâbâdî, İmâm Alî-i Heysam, Halîfe Ergandî hakkında klasik biyografik ve tarihî kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Azîzî, İbn-i Hatîb-i Gence, Mugîsî-i Gence, Âyişe-i Mukriye'nin şiirleri ise bazı biyografik eserler, şiir mecmuaları ile tarih kitaplarında yer almaktadır.

Bu şairlerden Müntecib oğlu Bedî'-i Enguriye'î, Muhyevî-i Enguriye'î ve Hekîm Mahmûd-ı Enguriye'î'nin sahip oldukları "Enguriye'î" nisbelerinden Ankaralı oldukları anlaşılmaktadır. Bunların ya Ankara'da doğup yetiştikleri ya da özellikle Ankara'yı bir kültür merkezi hâline dönüştüren Muhiddîn Mes'ûd Şâh'ın Ankara melikliği sırasında Ankara'ya gelip onun himayesine girdikleri ve buraya yerleşerek yaşamaya başladıkları ifade edilebilir. Ahmed Ateş, Alî-i Enesâbâdî, Fahrî, İmâm Alî-i Heysam ve Seyyid Eşref [Seyyid Hasan-ı Gaznevî]'in şimdiki bilgilerimize göre Anadolu'da yaşayıp burada Farsça eser verdiklerinin düşünülebileceğini dile getirmiştir (Ateş, 1945: 109). Ayrıca seçkide rubaileri bulunan şairlerden Mehsetî-i Debîre ve Âyişe-i Semerkandî diye meşhur olan Âyişe-i Mukriye kadın şair olarak dikkat çekmektedirler.

Bu seçkide bazı rubailerin şairlerinin karıştırıldığı ve başka şairlere nispet edildiği dikkat çekmektedir. Nitekim "در مدح ملوک کمالی گوید/Meliklerin övgüsü hakkında Kemâlî söylüyor" şeklindeki başlığından "Kemâlî" mahlaslı bir şaire ait gösterilen;

ای شاه زمین بر آسمان داری تخت
سست است عدو تا تو کمان داری سخت
حمله سبک آری و گران داری لخت
[194a] پیری تو به تدبیر و جوان داری بخت

Ey gökyüzü ve yeryüzünün efendisi! Ey taht sahibi olan (hükümdar)! Senin okun katı/güçlü olduğu sürece düşmanların zayıftır/güçsüzdür. Evet, hem hızlı ve çevik hamleye hem de ağır gürze sahipsindir. Sen tedbirli bir pirsindir, (aynı zamanda) genç bir bahta sahipsindir. şeklindeki rubai, Selçuklu döneminin meşhur saray şairlerinden olup dönemin melikü'ş-şu'arâsı olarak kabul edilen Mu'izzî-i Semerkandî'nin yayımlanmış *Dîvân*¹¹'inde yer alan rubailer arasında geçmektedir (bk. Mu'izzî, 1362: 715).

Yine aşağıda yer alan;
آن کو ذک نعلبند داس اندر دست

¹¹ Gökhan Gökmen, Mu'izzî-i Semerkandî'nin *Dîvân*'ından hareketle onun şiir dünyası üzerine tahlili bir çalışma yapmıştır (bk. Gökmen, 2018).

چون نعل بر اسب بست از پای نشست
بیش که توان گفت که در عالم گشت
[196a] بدری بسم اسب هلالی بر بست

O elinde orak (olan) nalbant çocuk/çırağı, (atın) ayaklarını bağladı, çökertip atanal vurunca atın tırnağında hilal benzeri bir ay oluştu. Bunun cihanda daha önce olduğunu kim söyleyebildi (Armutlu, 2021a: 283-284).

Rubainin başlığı “ بو سعید بلفرج گوید در حق نعلبند /Bû Sa’îd Bu’l-ferec nalbant hakkında söylüyor” şeklinde yazılmıştır. Mezkûr başlıktan bu rubainin “Bû Sa’îd Bu’l-ferec” adlı bir şaire ait olduğu anlaşılmaktadır; ancak bu isme sahip bir şair yoktur. Anlaşıldığı kadarıyla meşhur mutasavvıflardan Ebû Sa’îd Ebu’l-hayr (öl. 440/1048-1049) ile Gazneliler dönemi şairlerinden Ebu’l-ferec bin Mes’ûd-i Rûnî (öl. 500/1107’den sonra) tek bir kişi gibi düşünülmüş ve isimleri birleştirilmiştir. Ayrıca hem Ebû Sa’îd Ebu’l-hayr’ın (bk. Ebû Sa’îd Ebu’l-hayr, 1350: 1-106) hem de Ebu’l-ferec bin Mes’ûd-i Rûnî’nin (bk. Ebu’l-ferec-i Rûnî, 1304: 136-145) yayımlanmış rubaileri arasında yer almayan bu rubai, Mehsetî-i Gencevî’nin yayımlanmış rubaileri içerisinde şu şekilde geçmektedir (Mehseti-yi Gencevî, 1347: 40; 1377: 73; 1985: 12; Ma’ânî, 1346: 17):

در حق پسر نعل
آن کودک نعلبند داس اندر دست
چون نعل بر اسب بست، از پای نشست
زین نادرتر، کی دید در عالم پست
بدری، به سم اسب، هلالی می بست

O elinde orak (olan) nalbant çocuk/çırağı, (atın) ayaklarını bağladı, çökertip atanal vurunca atın tırnağında hilal benzeri bir ay oluştu. Alçak dünyada bu varlığına az rastlananı kim gördü (Armutlu, 2021a: 283-284).

Bu tarz karışıklıklar, bu mecmuanın yanında başka mecmualarda, divanlarda ve eserlerde de müşahede edilmektedir (bk. Şafak, 2014: 277-278). Bu tip karışıklıkların oluşmasındaki en önemli sebep, hiç şüphesiz rubailerde mahlas kullanılmamasıdır. Mahlasın kullanılmaması, okunan bir rubainin hangi şaire ait olduğunun bilinmesine engel teşkil etmektedir. Bundan dolayı rubai, çoğunlukla onu yazandan ziyade okuyana nispet edilmekte, cönklerle ve mecmualara da o şekilde kaydedilmektedir (bk. Şafak, 2014: 277). Ayrıca bu tür karışıklıklara muhtemelen şiirdeki gerek şekil gerek mana gerekse söyleyişteki hoşluk, güzellik, yetkinlik ve mükemmellik de etkili olmuştur. Nitekim rubainin sahip olduğu bu cezbedici ve etkileyici özellikler, okuyucuların hafızasında onun şairinden ziyade yer etmesine ve böylelikle şairinin karıştırılmasına sebep olmuştur (bk. Şirvânî, 1375: 55).

*Rubailer Seçkisi’*nde zikredilen şairlerin isimlerinin bazen farklı şekillerde yazıldıkları da dikkat çekmektedir. Nitekim Bedî’-i Enguriye’î’nin adı bazen بدیع پسر (انگوریه ای) bazen de بدیع انگوریه (انگوریه ای) şeklinde Mehsetî’nin ki ise bazen مهستی دبیره bazen de مهستی دبیر şeklinde geçmektedir.

Seçkide kayıtlı olan 47 rubainin 3'ü sahabe, 9'u melik/hükümdar, 17'si "şehr-âşûb" adı verilen esnaf güzelleri, 5'i bir yörenin ismi belirtilen erkek güzelleri övgüsü hakkındadır. Ayrıca bunların 4'ü Hristiyan çocuğuna, 1'i güzele, 1'i çevgân oyuncusuna yapılan övgüdür. Bunların dışında at ve eşekle ilgili de birer tane rubai bulunmaktadır. 2 rubainin konusu, sayfa düşmesi sebebiyle kayıtlı değildir.

Hükümdar övgüsünde kaleme alınan rubailerin "ey şâh" ve "şâhâ" gibi kasidede yer alan nidalarla başlaması ve kasidede sultanları tavsif etmede kullanılan sıfatların aynen tercih edilmesi dikkat çekmektedir (Armutlu, 2021: 67).

*Rubailer Seçkisi'*nde geçen "ـ" harfinin hemen tamamının "ـ" şeklinde imla edilmesi, bu nüshanın çok eski olduğuna işaret etmektedir.

***Rubailer Seçkisi'*den Hareketle Mecma'u'r-rubâ'ıyyât'ın Önemi ve Sahip Olduğu Özellikler**

1. Varlığını kendisinden oluşturulan bu rubailer seçkisinden öğrendiğimiz *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât*, bugünkü bilgilerimize göre Farsça şiirlerden oluşan en eski şiir mecmualarındandır. Bununla birlikte onun bu hüviyetinin yanında en dikkat çeken tarafı, belli bir nazım şekliyle yazılmış şiirlerden meydana gelmesidir. Nitekim isminden de anlaşıldığı gibi bu mecmua, çeşitli konularda kaleme alınmış rubailerden oluşmaktadır. Bu da onun bugün bilinen hem en eski hem de ilk "rubai mecmuası/rubâî-nâme" olduğunu göstermektedir. Farsça edebiyatta konularına göre tasnif edilerek oluşturulan bu ilk rubai mecmuasının Anadolu'da tertip edilmesi ve Ankara meliki Muhiddîn Mes'ûd Şâh'a sunulması, Anadolu'nun Farsça edebiyat tarihi için oldukça önemli coğrafi mekânlardan birisi olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekmektedir. Bu da bu coğrafyada Anadolu Selçuklu sultanları ve meliklerinin himayesinde Farsça şiirin varlığını ve gelişimini devam ettirdiğini göstermektedir. Nitekim bu dönemlerde Anadolu Selçuklu sultanları, melikleri, şehzadeleri ile devlet adamlarının şiiri sevip şairlere sempatiyle yaklaşmaları, onları himaye etmeleri, sanatlarını icra etmeleri için uygun bir ortam hazırlamaları, hatta bizzat kendilerinin de şiir söylemeleri bu durumu teyit etmektedir (bk. Kartal, 2020: 850-867).

2. Elimizde bulunan bu seçkiden V/XI ile VII./XIII. asırlarda yaşayan şairlerin rubailerinden oluştuğunu gördüğümüz *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât*, bize rubai nazım şeklinin V./XI. özellikle de VI./XII. ve VII./XIII. yüzyıllarda oldukça popüler ve yaygın olduğunu göstermektedir. Nitekim Farsça şiir söyleyen ilk büyük şâir olarak kabul edilen, kaynaklarda Mâverâünnehir, Semerkand ve Buhârâ'da yaşadığı belirtilen, Samanîler döneminde kaleme aldığı rubailerıyla dikkat çeken Rûdekî-i Semerkandî (öl. 329/941)'den itibaren divanlarda görülen rubai¹², Karahanlı, özellikle Gazneli ve Selçuklu Devletleri döneminde Fars dili ve edebiyatı, buna bağlı olarak Farsça şiirin gelişip tekâmüle ermesiyle çeşitlenerek artan diğer nazım şekillerine nazaran daha çok ilgi çekmiş ve itibar görmüştür¹³. Bunda hem rubainin toplumun

¹² Rûdekî'nin divanında 37 rubai yer almaktadır (Rûdekî, 1387: 155-193).

¹³ Farsça edebiyatta rubainin seyrinin Samanîler döneminde başladığı ifade edilmektedir. Bugünkü bilgilere göre en eski rubai Samanî hükümdarlarından Nasr b. Ahmed döneminde Emîr Ebû Ca'fer ile Mekan arasında gerçekleşen bir olay üzerine Sâni-i Belhî tarafından yazılmıştır. Ancak bu dönemde

edebî ihtiyaçlarını karşılamada hem şairlerin topluma vermek istedikleri mesajları ulaştırmada hem duygu ve düşüncelerini yansıtmada hem de tarihî ve siyasî olaylar hakkındaki görüşlerini özlü ve ders çıkartılacak bir şekilde aktarmada daha uygun olduğunun düşünülmesi etkili olsa gerektir. Bundan dolayı bu dönemlerde birçok şairin sadece rubai yazdıkları müşahede edilmektedir. Nitekim Evhadüddîn-i Kirmânî (bk. 1999), Efdalüddîn-i Kâşânî (bk. Baba Afzal-i Kâşânî, 2019; Efdalüddîn-i Kâşânî, 1362), Ömer Hayyâm (bk. 1362; 2003) gibi birçok şair, ârif ve hekimin ya sadece ya da çoğunlukla rubai yazdıkları görülmektedir. Ayrıca Meraga'nın güneyinde bulunan Şîz antik kentinde Taht-ı Süleymân'da yapılan kazılarda bulunan tabletlerde daha çok rubaiye rastlanması da bunu teyit etmektedir (bk. Şîrvânî, 1375: 53-55). Diğer taraftan ilk sayfasında bulunan fihristinden anlaşıldığına göre çoğunluğu rubailerden oluşan *Mecma'u'r-rubâ'iyat*, 731/1331 yılında Cemâl Halîl-i Şîrvânî tarafından 17 bölüm olarak oluşturulan, tamamen rubailerden meydana gelen ve 4125 rubainin yer aldığı *Nüzhëtü'l-mecâlis* (bk. Şîrvânî, 1375), 741/1341 yılında Muhammed bin Bedr-i Câcermî tarafından tertip edilen (bk. Câcermî, 1337; 1350), 28. bölümü rubailerden oluşan ve 470 rubainin yer aldığı (Câcermî, 1350: 1134-1216) *Mûnisü'l-ahrâr fî-Dekâ'iki'l-eş'âr* ile Fars edebiyatında Muhammed-i Avfî (öl. 639/1242) tarafından kaleme alınan ve Fars edebiyatında yazılmış ilk tezkire olan *Lubâbu'l-elbâb*'da zikredilen bazı şairlerin şiirlerinden verilen örneklerin çoğunlukla ya da tamamen rubai olması da (bk. Avfî, 1906: I/21, 29, 30-31, 37-41, 43-47, vd.) bu manada dikkat çekicidir. Hatta bu asırlarda yetişen şairlerin divanlarında da çok sayıda rubaiye rastlanmaktadır. Bunlardan divanında; Unsurî-i Belhî (öl. (431/1039-1040) 76 rubai¹⁴ (1342: 288-299), Katrân-ı Tebrîzî (öl. 475/1072) 151 rubai (1362: 523-544), Sûzenî (öl. 562/1166-1167 ya da 569/1173-1174) 83 rubai (1338: 492-502), Ezrakî-i Herevî 184 rubai (1336a: 96-106), Mu'izzî 176 rubai (1362: 713-731), Enverî 444 rubâi (1340: 945-1042), Hakanî (öl. 595/1199) 150 rubai (Hakanî, 1379: 315), Abdulvâsi'-i Cebelî 117 rubai (1341: 659-680), Îrâkî (öl. 688/1289) 164 rubai (1373: 359-380), Evhadüddîn-i Kirmânî (öl. 635/1238) 2202 rubai (1999), Senâyî 538 rubai (1341: 1108-1178), Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân 412 rubai (1365: 975-1064), Mehseti-yi Gencevî 169 rubai (1347: 32-71) ve Kemâleddîn İsmâ'îl-i İsfehânî 868 rubai (1348: 797-970)'ye yer vermiştir. Bazı şairler de rubailerini müstakil bir eser gibi oluşturmuşlardır. Nitekim Ferîduddîn-i Attâr (öl. 618/1221) rubailerini

Rûdekî-i Semerkandî, rubaileriyile öne çıkan şair olarak dikkat çekmektedir. Rubaiye olan rağbet Gazneliler döneminde de devam etmiştir. Özellikle Unsurî-i Belhî rubai söylemekle meşhur olmuştur. Bu dönemde rubai, mutasavvıflar tarafından da yoğun olarak kullanılmıştır. Bunda rubainin özellikle tasavvufî neşveyi dört mısra içerisinde ifade etme imkânı sağlaması etkili olmuştur. Rubainin sahip olduğu bu özelliğin, daha başlangıcından itibaren sufilerin dikkatini çektiği müşahede edilmektedir. Tasavvufî rubainin mucidi olarak kabul edilen Ebu'l-hayr, yine aynı asırda yaşayan Hâce Abdullah-ı Ensârî ve Baba Tâhir-i Uryân da rubai şairi olarak tanınmışlardır. Rubai nazım şeklindeki asıl gelişme Selçuklular döneminde görülmektedir. Nitekim bu özelliğinden dolayı Selçuklular dönemi rubai asrı olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde rubai sayısı artmış, sayısı arttıkça konusu ve içeriği çeşitlenmiştir. Nitekim özellikle bu dönemde hemen her konuda rubai yazıldığı dikkat çekmektedir. Ancak bu dönemde rubaide kullanılan dil ve oluşturulan üsluptaki sadeliğin yerini çeşitli edebî sanatlarla donatılmış ağıdalı ve girift bir dil ve üslubun aldığı görülmektedir. Bu dönemde özellikle Enverî-i Ebîverdî, Ömer Hayyâm ve Mehsetî-i Gencevî söyledikleri rubaileriyile öne çıkmışlardır (geniş bilgi için bk. Armutlu, 2021: 62-68). Farsça edebiyatta rubai ve rubainin seyri hakkında geniş bilgi için ayrıca bk. Se'âdet, 1388: 297-300; Enûşe, 1381: 622-625).

¹⁴ Yahyâ Karîb, Unsurî'nin ihtiyat kaydıyla 9 rubaisini daha zikretmektedir (bk. Unsurî, 1341: 198-199).

Muhtâr-nâme (bk. Attâr, 1358) adıyla tertip etmiştir. Mevlânâ'nın rubaileri *Dîvân-ı Kebîr*'de yer almasına rağmen çoğunlukla ayrı bir eser olarak oluşturulmuştur (bk. Mevlânâ, 1312; 1369; 1974; 2008). Abdullah-ı Ensârî (öl. 481/1089) gibi bazıları da rubailerini çeşitli eserlerine serpiştirmişlerdir (bk. Ensârî, 1361). Hatta bu dönemde hatipler konuşmalarını, edipler ve tarihçiler de eserlerini, içerisinde veciz ifadeler, derin manalar bulunan rubailerle donatmışlardır (Şafak, 2014: 277). Bütün bunlar hem rubainin özellikle VI./XII. ve VII./XIII. asırlarda çok meşhur olduğunu hem şairlerin yoğun bir şekilde rubai yazmaya temayül ettiklerini hem de toplumun rubaiye teveccüh gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu da doğal olarak *Mecma'u'r-rub'a'ıyyât* ile başlayarak çeşitli mecmuaların tertip edilmesini sağlamış ve böyle bir geleneğin oluşmasına imkân vermiştir. Oluşan bu tarz geleneğin ilk halkasını, bugünkü bilgilerimize göre, *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât* oluşturmaktadır. *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât*'tan hareketle oluşturulan seçkide yer alan şairlerin bazı rubailerinin, daha sonra tertip edilen *Nüzhetü'l-mecâlis* ile *Mûnisü'l-ahrâr*'da da geçtiği görülmektedir. *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât* ve *Nüzhetü'l-mecâlis*'teki ortak şairler; Abdolvâsi'-i Cebelî, Mu'izzî-i Semerkandî, Kemâlüddîn İsmâ'il-i İsfahânî, Enverî-i Ebîverdî, Mehsetî-i Gencevî, Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân, İbn-i Hatîb-i Gence, Senâyî-i Gaznevî ve Âyişe-i Mukriye'dir. *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât* ile *Mûnisü'l-ahrâr*'daki ortak şairler ise Kemâlüddîn İsmâ'il-i İsfahânî, İbn-i Hatîb-i Gence ile Mehsetî-i Gencevî'dir.

3. *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât*; bir şehir ya da yörede bulunan sanatkâr, zanatkâr, meslek sahibi ve esnaf güzellerin övüldüğü "şehir-âşûb" ya da "şehir-engîz" adı verilen şiirlerin (bk. Çiftçi, 2002; Ma'ânî, 1346) en eski örneklerini ihtiva etmektedir. Nitekim *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât*'ta, düzenli "şehir-âşûb" söyleyen ilk şair olarak kabul edilen Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân'ın (bk. Ma'ânî, 1346: 10-12) "ipek dokuyanın çocuğu" için söylediği bir rubai [195a], ikinci şair olarak belirtilen Senâyî-i Gaznevî'nin (bk. Ma'ânî, 1346: 13-14) "meyhaneci oğlan/meyhaneci çırağı" hakkında kaleme aldığı bir rubai [196a] mevcuttur. Farsça edebiyatta rubai nazım şekliyle ilk "şehir-âşûb" söylediği kaydedilen ve bu noktada diğer şairlere örnek olduğu belirtilen *Mehsetî-i Gencevî*'nin (bk. Ma'ânî, 1346: 15-17) "ipek dokuyanın çocuğu" [195a], "deveci/kervancı" [196a], "nalbant" [196a] hakkında söylediği rubaileri bulunmaktadır. Ayrıca Muhyevî-i Enguriye'î'nin "çamaşırçı çırağı" [195a] ve "saraç" [196a], Halife-i Ergandî'nin "çevgan oyuncusu" [195a], İmâm Alî-i Heysam'ın "boyacı" [195a-195b], İbn-i Hatîb-i Gence'nin "kunduracı" [195b], Alî-i Enesâbâdî'nin "kunduracı" [195b], Zahîr-i Tirmizî'nin "kuyumcu" [195b] ve "kuyumcu çırağı" [195b], Mugîsî-i Gence'nin "sırmacı" [195b], Bedî-i Enguriye'î'nin "demirci" [195b], "hacamatçı" [196a], "Hristiyan çocuğu" [197a], Hekîm Mahmûd-ı Enguriye'î'nin "nalbant" [195b-196a], Hâce Senâyî'nin "meyhaneci çocuk/çırağı" [196a], Rûhî-i Gaznevî'nin "Hristiyan çocuğu" [197a] ve Emîr Hâce-i Semerkandî'nin "Hristiyan çocuğu" [197a] ile ilgili rubaileri yer almaktadır.

Mecma'u'r-rubâ'ıyyât'ta esnaf güzellerin yanında, bir şehrin ya da yörenin erkek güzellerinin, adı zikredilerek övüldükleri de görülmektedir. Nitekim Muhyevî-i Enguriye'î "Muhammed" [196b] ve "Ömer" [196b], Bedî-i Enguriye'î "Habeş" [196b] ve "Fâhir" [196b-197a], Zeyd-i Gaznevî de "Ömer" [196b] isimlerine rubailer yazarak onları övmüştür. Âyişe-i Mukriye'nin ise "eşek" [196a] ve "at" [196a-195b] ile ilgili yazmış olduğu rubaileri dikkat çekmektedir.

4. *Mecma'u'r-rubâ'iyât*; Anadolu'da Farsça şiir söylemiş en eski şairlerin kim olduğuna cevap vermekte, onların yazmış oldukları şiirleri günümüze taşımaktadır. Nitekim kaynaklarda "Bedüzzamân", "şeyh", filozofluğundan dolayı "hekîm" ve "feylesof", edebiyata olan ilgisinden dolayı "edîb", astronomi çalışmalarından dolayı "müneccim", tıptaki şöhretinden dolayı "tabîb" ve "mütetabbib", muhtemelen dinî ve ahlaki hüviyetinden dolayı da "kemâlüddîn", "şerefüddîn" ve "cemâlüddîn" gibi unvanlarla anılan, tıp, eczacılık, dil, edebiyat, lugatçılık, astronomi, felsefe, rüya yorumculuğu ve dinî ilimlerle ilgilenen, Türk soylu olduğu ifade edilen, Anadolu'ya gelip Sultan II. Kılıç Arslan'ın himayesine giren, onun tertip ettiği ilmî meclislere katılan, ona ve oğullarından Melik Kutbuddîn Melikşâh ile Melik Muhiddîn Mes'ûd Şâh'a bazı eserlerini takdim eden, eserlerinin mukaddimesinde adını genellikle **Ebu'l-fadl Hubeş b. İbrâhîm b. Muhammed et-Tiflîsî** şeklinde zikreden **Hubeş et-Tiflîsî** (geniş bilgi için bk. Poyraz, 2018), bugünkü bilgilerimize göre Anadolu'da şiir söyleyen ilk kişidir (bk. Kartal, 2008: 116; 2020: 854; Riyâhî, 1369: 40; 1995: 55-56). Nitekim edebiyat, şiir ve kafiye ile ilgili olan, şiire ilgi duyup şiir söylemeye başlayanlar ile şiir söyleyenlere yardımcı olmak ve onlara zor ve ender rastlanan kafiye tanıtmak amacıyla kaleme alınan *Terceme-i Kavâfi* isimli eseri, onun hem şiir hem de şairlikle olan bağını göstermektedir (Poyraz, 2018: 90; Şîrvânî, 1375: 123). Onun Farsça söylemiş olduğu iki şiiri bilinmekteydi. Bu şiirlerinden biri *Nüzhetü'l-mecâlis*'te geçen şu rubaidir (bk. Şîrvânî, 1375: 304; Riyâhî, 1369: 40):

کمال تفلیسی

در روی تو، روی خود عیان بتوان دید
مغزش زدرون استخوان بتوان دید
در تاریکی، تو را چنان بتوان دید
کز لطف تو، در تن تو جان بتوان دید

Kemâl-i Tiflîsî:

Senin yüzünde kendi yüzümü açıkça görmek mümkün. Kemiğin içinden iliğini görmek mümkün. Karanlıkta seni görmek o kadar kolay ki hatta lütfundan dolayı bedeninde canını görmek mümkün (Riyâhî, 1995: 56).

Tiflîsî'den günümüze kaldığı bilinen ikinci şiir de "kıt'a" nazım şekliyle yazılmış olan bir "tarih kıt'ası"dır. Bu "kıt'a", onun en önemli ve geniş eseri olarak kabul edilen ve dört yıllık bir çalışma neticesinde tamamladığı Arapça-Farsça sözlük olan *Kânûn-ı Edeb*'in Es'ad Efendi Kütüphanesi nr. 3252 numarada kayıtlı olan nüshasının sonunda geçmektedir (Miftâh, 1374: 41-42);

تمام کردم در سال پانصد و چهل و پنج
ز فضل یزدان اندر ادب من این قانون

چهار سال در او نفس و جان شیرین را
ز بس تفکر در رنج داشتم مقرون

Ben, Allah'ın fazlı ve keremiyle edeb(iyat) ile ilgili bu *Kânûn* (isimli kitabımı) 545/1150 yılında tamamladım.

Dört yıl (bu eserimi yazarken) tatlı can u dilimde/gönlümde tefekkür etmekten yeterince sıkıntı çektim.

Hubeyş et-Tiflîsî'nin, bilinen bu iki şiirinin dışında sadece *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât seçkisinde* geçen ve başka kaynaklarda zikredilmeyen beş rubaisi daha bulunmaktadır¹⁵. Başlıklarından "sultan övgüsü"nde kaleme alındıkları görülen bu rubailer şu şekildedir:

كمال الدين فيلسوف گوید

ای شاه فریزون فر جمشید هنر

مه طلعت زهره بخت خورشید سیر

گیرد ز جلالت تو اقبال شرف

[194b] دارد بسعادت تو امید ظفر

Kemâlüddîn-i Feylesof söylüyor:

Ey Ferîdûn iktidarlı, Cemşîd hünerli, ay yüzlü/parlaklığında, Zühre bahtlı, güneş hareketli olan sultan! Senin kahramanlığından dolayı ikbal şeref/yücelik bulur. Senin kutluluğundan zafer ümit sahibi olur.

وله هم درین معنی

زیرک صفاتان روی سوی فکر آرند

تابوک ز طبع معنی بکر آرند

واقف نشوند هیچ بمعنی بکر

[194b] الا که صفات شاه در ذکر آرند

Yine aynı manada (söyler):

Zeki sıfatlılar/kişiler, fitratlarından/yaratılışlarından bîkr-i ma'nâ/daha önce söylenmemiş mana getirebilmek için yüzlerini fikir/düşünme tarafına çevirirler. Ancak şahın sıfatlarını zikretmenin dışında hiçbir bîkr-i ma'nâyâ vakıf olmazlar.

وله هم در مدح گوید

خورشید ز برج حوت شد سوی حمل

دانی که چه داشت اندرین سیر امل

تا باغ کند ز لاله مانند بهشت

[194b] از بهر نشاط شاه خورشید محل

¹⁵ Bu durum; hem *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât* hem de ondan oluşturulan seçkide Hubeyş et-Tiflîsî'nin bu rubailerinin dışında başka şiirlerinin olduğunu da göstermektedir.

Yine övgü hakkında söyler:

Güneş, Hût burcundan Hamel burcuna girdi. (Güneşin gerçekleştirdiği) bu seyirden onun arzusunun ne olduğunu bil: O, güneş mahalli/yüceliğindeki sultanı sevindirmek için bağı lale(ler)le cennet gibi yapana kadar (bu seyri) gerçekleştirdi.

هم در مدح گوید

گر علم شجر بود ثمر چون تو بود
ور حلم صدف بود گهر چون تو بود
هر دیده عقل را بصر چون تو بود
آری ز چنان پذیر پسر چون تو بود

Yine övgü hakkında söyler:

Eğer ilim ağaç olsaydı senin gibi meyvesi olurdu. Eğer hilim sedef olsaydı senin gibi incisi olurdu. Her akıl gözünün görüşü/görmesi, senin gibi olur. Evet, öyle bir babadan senin gibi oğul olur.

هم در مدح گوید

ای بر همه شرق و غرب داده فرمان
فرمان تو تا جهان بود باذ روان
کس جز تو ندارد ای خداوند جهان
جد و پدر و عم و برادر سلطان

Yine övgü hakkında söyler:

Ey Doğu ve Batı'nın tamamına emir veren (sultan)! Senin buyruğun dünya var oldukça yürüyecektir. Ey cihanın efendisi! Senden başka hiç kimse sultan ataya, babaya, amcaya ve kardeşe sahip değildir.

Mecma'u'r-rubâ'ıyyât'ta; Hubeys et-Tiflîsî'nin dışında Anadolu'da şiir söyleyen bazı kadim şairlerin rubailerine de rastlanmaktadır. Nisbelerinden Ankaralı oldukları anlaşılan **Müntecib oğlu Bedî-i Enguriye'î**, **Muhyevî-i Enguriye'î** ve **Hekîm Mahmûd-ı Enguriye'î** bu şairlerdendir. Bunlar hakkında kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanmamaktadır. Onların isimlerinin zikredildiği yegâne eser, bu mecmuadır. Bunlarla ilgili edinilen yegâne bilgi, sadece iki rubainin [195b, 197a] “ بدیع پسر منتجب / انگریه / Ankaralı Muntecib'in oğlu Bedî' ” başlığından Bedî-i Enguriye'î'nin Ankaralı olduğu anlaşılan Müntecib isimli birinin oğlu olduğu bilgisidir¹⁶. Bunun dışında başka bir bilgi yoktur. Bu kişilerin *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât seçkisinde* geçen rubailerini şunlardır:

Muhyevî-i Enguriye'î

¹⁶ *Ferheng-i Suhanverân'da* Sultan Sencer'in atabeklerinden olup asıl adı Müntecibuddîn-i Bedî' olarak belirtilen Müntecib-i Hâfî'den bahsedilmektedir (bk. Hayyâmpûr, 1368: II/878). *Lubâbu'l-elbâb'da* adı Müntecibuddîn Bedî-i Atabek el-Hû'î olarak kayıtlı olan bu kişinin, Sultan Sencer döneminin önemli “kâtib” ve “fâzıl”larından olduğu belirtilmekte, şiir söylediği de ifade edilmektedir. Özellikle yazmış olduğu inşalarının çok meşhur olduğu dile getirilmektedir (bk. Avfî, 1906: 78-80). Müntecib oğlu Bedî-i Enguriye'î'nin bu kişiyle ilgisi ihtiyat kaydıyla göz önünde bulundurulmalıdır.

محيوى انگوريه (انگوريه اى) گويز در حق ملك محى الدين

دى صبح چو عزم تو سوى ددگان شد

نا رفته ز هيبت تو دد بى جان شد

خورشيد گه نماز شام آمدنت

ترسيد كه صيد تو شود پنهان شد

(194a; Ateş, 1945: 108; Riyâhî, 1369: 44)

Muhyevî-i Engûriye'î Melik Muhiddîn hakkında söylüyor:

Dün sabah vahşi hayvan avı için daha yola çıkmamıştın ki heybetinden vahşi hayvan cansız yere düştü. Akşam namazını kılmaya geleceğin sırada, güneş sana av olmaktan korkup saklandı (Riyâhî, 1995: 60).

محيوى انگوريه (انگوريه اى) گويز بر گازر پسر

گازر پسرى كه روى او محرابت

سيمست برش دلش چو سنگ نابست

در آب چو آفتاب گيتى تابست

سرمایه گازر آفتاب و آبست

(195a; Ateş, 1945: 108; Riyâhî, 1369: 44)

Muhyevî-i Engûriye'î Çamaşırçı oğlan hakkında söylüyor:

Yüzü mihrap olan o çamaşırçı oğlanın teni gümüş, yüreği kaskatı taştır. Subaşında dünyayı aydınlatan güneş gibidir o. Çamaşırçının sermayesi güneş ile sudur (Riyâhî, 1995: 60-61).

هم برين معنى گويز

چون زلف بر آن عارض خوش رنگ زنى

آن عنبر و مشک تنگ بر تنگ زنى

بى صير شوم جامه دران ديده پر آب

هر گه كه در آب جامه بر سنگ زنى

(195a; Ateş, 1945: 108; Riyâhî, 1369: 44)

Aynı manada yine der ki:

Zülüflerini o hoş renkli yanaklarına vurunca o amber ile misk yığını kundağa sararsın. Ne zaman çamaşırı taşa çalacak olsan sabırsızlıktan gözüm yaşla dolar, yaka yırtarım (Riyâhî, 1995: 61).

محيوى انگوريه (انگوريه اى) گويز در سراج

يارى كه بلب درد مرا درمان است

كارم ز غمش بى سر و بى سامان است

قصه چه كنم كه در دلم چون جان است

آن بت که برخ سراج سراجان است

(196a; Ateş, 1945: 109; Riyâhî, 1369: 44)

Muhyevî-i Engûriye'î saraç hakkında söylüyor:

Dudağı derdimin dermanı olan dilberin gamıyla düzenim altüst oldu. Daha ne diyeyim? Yüzü saraçların kandili olan o güzel, içimde can gibidir (Riyâhî, 1995: 61).

محيوى انگوريه (انگوريه اى) گویند در محمد نام

ای آنکه وصال توست اکسیر طرب

هجران تو گشته مایه رنج و تعب

هر شب گویم ببنده ارزانی کن

يك بوسه ز لبهای محمد یا رب

(196b; Ateş, 1945: 109; Riyâhî, 1369: 45)

Muhyevî-i Engûriye'î Muhammed adı hakkında söylüyor:

Ey kavuşması neşe iksiri olan! Ayrılığın, ıstırabın kaynağıdır. Her gece derim ki: Ya Rabbi! Muhammed'in dudaklarından şu kuluna bir buse nasip et (Riyâhî, 1995: 61).

وله در حق عمر نام

بند دل من موی عمر خواهد بود

و آرام دلم روی عمر خواهد بود

گر جمله شیعیان مرا خصم شوند

میل دل من سوی عمر خواهد بود

(196b; Ateş, 1945: 109; Riyâhî, 1369: 45)

Ömer adı hakkında der ki:

Ömer'in saçı gönlümün bağı olacak. Ömer'in yüzü gönlümün huzuru olacak. Bütün şifeler düşman kesilse de bana, gönlümün meylî Ömer'e olacak (Riyâhî, 1995: 61).

Muntecib oğlu Bedî'-i Enguriye'î

بدیع پسر منتجب انگوريه (انگوريه اى) گویند در آهنگر

من فتنه آن لبان خندان توام

عاشق شده بر چاه زخندان توام

در دست تو ای صنم بجان سر تو

بیچاره تر از کدین و سندان توام

(195b; Ateş, 1945: 108; Riyâhî, 1369: 43)

Muntecib-i Engûriye'î'nin oğlu Bedî' demirci hakkında söylüyor:

Senin gülen dudaklarının fitnessine, çenendeki çukura âşığım. Ey güzel! Canına başına ant olsun ki, senin elindeki örsünden de tokmağından da çaresizim (Riyâhî, 1995: 60).

بدیع انگوریه (انگوریه ای) گوید در رگ زن

از آهن پولاد بت عشوه پرست
آمد بر من نیشتری اندر دست
بگرفته رگم تمام کز غمزه او
صد چشمه خون از رگ جانم بر جست
(196a; Ateş, 1945: 108; Riyâhî, 1369: 43-44)

Bedî'-i Engûriye'î hacamatçı hakkında söylüyor:

O işveli güzel elinde çelikten bir neşterle yanıma geldi. Damarımı öyle bir tuttu ki onun gamzesiyle can damarımdan yüz kan pınarı birden kaynayıp fışkırmaya başladı (Riyâhî, 1995: 60).

بدیع انگوریه (انگوریه ای) گوید در حبش نام

گفتی چه کس است آن پسر دلبر و کش
کو زد بدل و جان تو اندر آتش
سر تا سر شام اگر بگردی و عراق
در جمله روم در نیابی چو حبش
(196b; Ateş, 1945: 108; Riyâhî, 1369: 44)

Bedî'-i Engûriye'î Habeş adı hakkında söylüyor:

Dedim ki, gönlünü ve canını ateşe veren o gönül çalan oğlan kimdir? Bütün Şâm'ı ve Irâk'ı dolaşsan da Rûm'un her yanını arasan da Habeş gibi inci bulamazsın (Riyâhî, 1995: 60).

بدیع پسر منتجب انگوریه (انگوریه ای) گوید در حق ترسابچه

رومی پسری بچهره چون عاج همی
بر خود بنهم ز بهر وی تاج همی
بر گردنم آویخته بت بسته زنار
ناقوس زنم بوسه دهم خاج همی
(197a; Ateş, 1945: 108; Riyâhî, 1369: 44)

Bedî'-i Engûriye'î Hristiyan çocuğu hakkında söylüyor:

Yüzü fildişi kadar beyaz olan o Rûmî oğlan için kendime taç giydireyim. Zünnar kuşanmış o putu boynuma asıp çan çalayım, haçını öpeyim (Riyâhî, 1995: 60).

Hekîm Mahmûd-i Engûriye'î

حکیم محمود انگوریه گوید در نعلبند

گر سینه تو همیشه بر سینه ماست
رخسار چو خورشید تو آینه ماست

در صنعت تو زخم بود بر سندان
سندان دل تست و زخم بر سینه ماست

(195b-196a; Ateş, 1945: 109; Riyâhî, 1369: 45)

Hekîm Mahmûd-i Engûiye'î nalbant hakkında söylüyor:

Senin sinen daima bizim sinemizin üstünde olsa da senin güneşe benzeyen yüzün bizim aynamızdır. Senin sanatında örs üstünde yara bulunur. Örs senin gönlündür, yara da bizim sinemizde (Riyâhî, 1995: 61).

Bu şairlerin dışında *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât*'ta geçen **Alî-i Enesâbâdî, İmâm Alî-i Heysam, Seyyid Eşref ve Fahrî'nin** de Anadolu yaşadığı ve burada şiirlerini söylediği ihtimali dile getirilmektedir (bk. Ateş, 1945: 109). Bunlardan Alî-i Enesâbâdî ile İmâm Alî-i Heysam'ın adı, hiçbir biyografik kaynakta geçmemektedir (bk. Hayyâmpûr, 1368; İkrâm, 1387). Ancak *Senâyî-i Gaznevî'nin Dîvân'*ında, başlığından İmâm Alî bin Heysam tarafından *Senâyî-i Gaznevî* övgüsünde bir kaside yazıldığı (Senâyî, 1341: 77-78), yine başlığından *Senâyî-i Gaznevî'nin* de İmâm Alî bin Heysam-ı Herevî'nin kasidesine cevap olarak bir kaside kaleme alındığı görülmektedir (Senâyî, 1341: 78-81). *Senâyî* ile karşılıklı yazdıkları bu şiirlerden Alî bin Heysam'ın Herâtlı olduğu, dönemin ünlü bir ailesine mensubiyetinin bulunduğu, sahip olduğu fazilet ve güzel ahlakla tanındığı, dönemin önde gelen önemli dinî liderlerinden biri olduğu, halka yönelik vaazlar verdiği, şiirlerinin "nîgû/iyi" olduğu anlaşılmaktadır. İmâm Alî-i Heysam, *Senâyî* ile dönemin ünlü kuyumcularından Fazl bin Yahyâ vasıtasıyla tanışmış, aralarında dostluk oluşmuştur. Hatta *Senâyî*, yazmış olduğu bir kasidesinde her ikisini de övmüştür (bk. *Senâyî*, 1341: kafkefhe-kafkefvav). Bu bilgiler ışığında Herât'ta yaşadığı ve Herât dışına çıkmadığı anlaşılan İmâm Alî-i Heysam'ın, Anadolu'ya geldiğine dair herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Bu da onun Anadolu'da bulunmadığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir. İmâm Alî-i Heysam'ın *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât seçkisinde* geçen rubaisi şu şekildedir:

امام علی هیصم گویند در رنگرز
چون میم دهان کوچکت تنگ که کرد
وآن روز و شب تیره فراحنک که کرد
صباغ توی که جامه را رنگ کنی
[195a-195b] ای میر بتان روی ترا رنگ که کرد

İmâm Alî-i Heysam boyacı hakkında söylüyor:

Senin küçük ağzını mîm gibi daraltan kim? O gündüzü ve karanlık geceyi kapı yapan kim? Ey güzeller sultanı! Boyacı sensin, elbise boyarsın. Peki senin yüzünü boyayan kim?

Alî-i Enesâbâdî, nisbesinden anlaşıldığına göre Hemedân'a bağlı bir yerleşim yerindedir (bk. dipnot 9). Onun isminin ve şiirinin geçtiği yegâne eser, bugünkü bilgilerimize göre, *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât*'tır. Anadolu'ya geldiğine dair herhangi bir işaret bulunmayan Alî-i Enesâbâdî'nin *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât seçkisinde* yer alan rubaisi şu şekildedir:

علی انسابذی گوید برین معنی
دل با تو همیشه داوری دارد رای
چون نرد سزای داو افتادنت جای
چون کفش تو دوزی ای بت شهر آرای
[195b] نن شاید اگر پای شود سرپا پای

Alî-i Enesâbâdî aynı manada (yani ayakkabıcı hakkında) söyler:

Gönül, tavlada dâv/oyun sırasındaymış gibi hep seninle üstünlük yarışında. (?)
Ey şehir süsleyen güzel! Mademki sen ayakkabı dikiyorsun, beden baştan ayağa ayak
olsa yeridir.

Anadolu'da yaşadığı ihtimali dile getirilen Seyyid Eşref'in, *Nüzhetü'l-mecâlis*'in giriş kısmında, Seyyid Hasan-ı Gaznevî (öl. 565/1169-1170)'nin lakabı olduğu söylenmekte, yayımlanmış *Dîvân*'ında 89 rubaisinin olduğu belirtilmekte, *Nüzhetü'l-mecâlis*'te yer alan 67 rubainin de *Dîvân*'da yer almadığı ifade edilmektedir (bk. Şîrvânî, 1375: 99-100). Tam adı Seyyid Eşrefüddîn Ebû Alî Hasan b. Muhammed-i Gaznevî olan, Gazneli ve Selçuklu sarayının tanınmış şairi olarak dikkat çeken, Peygamber soyundan geldiği için Seyyid Hasan-ı Gaznevî diye anılan, şiirlerinde özellikle Gazne hükümdarlarından Behrâmşâhı öven, âlim ve sufi olarak şöhret kazanan Hasan-ı Gaznevî, eski kaynaklarda sadece "Seyyid Eşref" olarak anılmaktadır (Ateş, 1968: 38). Nitekim *Râhatu's-sudûr*'da adı "Seyyid Eşref" olarak geçmektedir (Râvendî, 1999: 56-57). Ayrıca Muhammed bin Kaysî'r-râzî'nin *Kitâbu'l-mu'cem fi- Ma'âyiri Eş'âri'l-acem* (tlf. VII. asrın başları)'inde Seyyid Eşref adına bir beyit kayıtlıdır¹⁷ (Kaysî'r-râzî, 1387: 408). Bu durum Seyyid Eşref'in *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât*'ta geçen Seyyid Eşref'le aynı kişi olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ancak *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât* seçkisinde geçen rubainin, hem matbu (Seyyid Hasan-ı Gaznevî 1362¹⁸) hem de "ganjoor.net¹⁹"te elektronik olarak yayımlanmış divanda bulunmaması, divana kaydedilmemiş bir rubai olduğunu göstermektedir. Ayrıca yukarıda Seyyid Eşref'le ilgili zikredilen hususlar, onun Anadolu'da bulunmadığını, dolayısıyla Anadolu olma ihtimalinin uzak olduğunu düşündürmektedir. Onun *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât* seçkisinde geçen rubaisi şu şekildedir:

سید اشرف گوید برین معنی
تن در پی لعل آتشی خواهم داد
دل در غم و درد حبشی خواهم داد
تا زنده بدم بزین طرب خواهم زیست
[196b] چون جان بدهم بزین خوشی خواهم داد

Seyyid Eşref bu manada (yani Habeş hakkında) söyler:

¹⁷ Kaysu'r-râzî, Seyyid Hasan-ı Gaznevî'nin ismini Seyyid Eşref dışında Seyyid Hasan (1387: 216, 226, 323, 324) ve Seyyid Hasan Eşref (1387: 441) şeklinde de kaydetmektedir.

¹⁸ Cengiz Uysal tarafından Seyyid Hasan-ı Gaznevî'nin *Dîvân*'ı üzerine tahlilî bir çalışma yapılmıştır (bk. Uysal, 2019).

¹⁹ bk. <https://ganjoor.net/hasan/divan/robaee>

Bedeni ateşten bir dudak için feda edeceğim. Habeş'in derdiyle gönlümü yakacağım. Yaşadığım sürece mutluluk içinde eğleneceğim. Canımı verince de hoşnut olacağım.

Fahrî ile ilgili de hiçbir biyografik kaynaktan bilgi bulunmamaktadır. Ancak *Ferheng-i Suhanverân*'da tek Fahrî'den bahsedilmektedir. O da *Vîs ü Râmin* şairi Fahrî-i Gurgânî (V./XI. asır)'dır (Hayyâmpûr, 1368: 692). Ancak onun Fahrî-i Gurgânî olduğunu gösteren herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Şimdilik onun isminin ve rubaisinin geçtiği yegâne eseri, *Mecma'u'r-rubâ'îyyât seçkisi* olarak görmek gerekmektedir. Onun rubaisi şu şekildedir:

فخری گوید برین معنی

دیزار رخت درد مرا درمان بس
زلفین توم هلاکت ایمان بس
گفتار خوش تو راحت صد جان بس
[197a] بر معجز جدتر رخت برهان بس

Fahrî bu manada söyler:

Senin yüzünü görmek benim derdime derman olarak yeter. İki bölük saçının beni öldüreceğine inanmam yeter. Yüzlerce canın rahatlığı/rahat olması için senin hoş (bir) sözün yeter. Daha güçlü mucizeler için senin yüzün delil olarak yeter.

5. *Mecma'u'r-rubâ'îyyât*'ta döneminin meşhur Türk soylu kadın şairlerinin de rubaileri mevcuttur. Bunlardan biri Sultan Sencer dönemi şairelerinden **Mehsetî-i Gencevî**'dir. Döneminde çok meşhur olan, sultanın nedimleri arasında bulunan, kaleme aldığı şiirleriyle edebî çevrelerin dikkatini çeken, rubai nazım şekliyle "şehir-âşûb" türünün ilk örneklerini veren (bk. Armutlu, 2021a) Mehsetî-i Gencevî'nin *Mecma'u'r-rubâ'îyyât seçkisinde* geçen rubaileri şunlardır:

مهستی دبیره گوید در پسر بتک زن²⁰

من بنده آن جستن چست و سبکت
لرزان، بتو بر قرطه تر و تنکت
گویى باشد که بی رقیب خنکت
[195a] بر پای تو، من بوسه زنم چون بتکت

²⁰ "پسر بتک زن" kulanımı, *Mûnisü'l-ahrâr fî-Dekâ'iki'l-eş'âr*'da "پسر بتک انداز" şeklinde geçmektedir (Câcermî, 1350: 1155).

²¹ Bu rubai, *Mûnisü'l-ahrâr fî-Dekâ'iki'l-eş'âr*'da şu şekilde geçmektedir (Câcermî, 1350: 1155; ayrıca bk. Mehseti-yi Gencevî, 1377: 84):

و لها فی المعنی (در حق پسر بتک انداز
جان برخی برجستن چست و سبکت
لرزان بر آن قرطه تر و تنکت
ایا بودا کی بی رقیب خنکت
بر پای تو بوسه دهم چون بتکت

Mehsetî-i Debîre ipek dokuyanın çocuğu hakkında söylüyor:

Ben senin o çevik ve hızlı sıçrayıp fırlamana vurgunum. Senin zarif ve küçük küpen de seninle birlikte beni titretir. Soğuk rakip aradan gitsin dersin çorabındaki ipek parçası gibi ayağını öperim²². (?)

مهستی دبیره گوید در اشتربان

اشتربانان چو عزم کردی بسفر

مگذار مرا خسته وز اینجا مگذر

گر اشتر با ترا از پی بارکشیت

[196a] من بارکش غم مرا نیز ببر²³

Mehsetî-i Debîre deveci/kervancı hakkında söylüyor:

Ey kervancı! Sefere çıkmaya niyetlenince ben hastayı terk edip/bırakıp buradan geçip gitme. Eğer kervan seninle birlikte yük taşıyacaksa ben gam yükü çekenini de beraberinde/birlikte götür.

Mehsetî'nin 195a'da geçen rubaisinin, bir önceki sayfa düştüğü için başlığı bulunmamaktadır. Başlığı bulunmayan bu rubai şu şekildedir:

گه جای کمان بازو و دوش تو رسد

گه تیر سوی چشمه نوش تو رسد

وآن زه مگر از حدیث من ساخته اند

زیرا (که) بصد حبله بگوش تو رسد²⁴

Kemanın/yayın yeri bazen kolun bazen omuzundur. Okunun yönü çeşme-i nûşun^{25a} (içilecek suyuna) doğru ulaştı. Galiba o kiris benim sözümden yapılmış. Çünkü senin kulağına yüz hileyle ulaştı.

Yayımlanmış metinde verilen dipnotta کیتک kelimesinin; “بیتک” şeklinde okunduğunda “küçük put/heykel”, “بیتک” şeklinde okunduğunda ise “hızlı, dörtnala” anlamına geldiği belirtilmiştir.

²² Üçüncü mısradaki eksik bir kelime var gibi görülmektedir.

²³ Mehsetî'nin bu rubaisi, yayımlanmış eserlerinde şu şekilde geçmektedir (Mehseti-yi Gencevî, 1377: 114; 1985: 99):

اشتربانان، چو عزم کردی به سفر

مگذار مرا خسته وز اینجا مگذر

گر اشتر با تو از پی بارکشی است

من بارکش غم مرا نیز ببر

²⁴ Mehsetî'nin bu rubaisi, yayımlanmış eserlerde şu şekilde geçmektedir:

جانا چو زه کمان به دوش تو رسد

سرخى به لب، شکر فروش تو رسد

گوئی زهش از حدیث من ساخته اند

زیرا که به صد جهد، به گوش تو رسد

(Mehseti-yi Gencevî, 1377: 111)

چون زور کمان در برو دوش تو رسد

تیرش بلب چشمه نوش تو رسد

گوئی زهش از حدیث من تافته اند

زیرا که بصد حبله بگوش تو رسد

(Mehseti-yi Gencevî, 1985: 61)

²⁵ “Çeşme-i nûş”, bengi su ve sevgilinin dudağı anlamına gelmektedir.

آن کوذک نعلبند داس اندر ذست
چون نعل بر اسب بست از پای نشست
پیش که توان گفت که در عالم گشت
[196a]²⁶ بدری بسم اسب هلالی بر بست

O elinde orak (olan) nalbant çocuk/çırağı, (atın) ayaklarını bağladı, çökertip ata nal vurunca atın tırnağında hilal benzeri bir ay oluştu. Bu dünyada bir dolunayın bir at toynağına hilal bağladığını kim söyleyebilir (Armutlu, 2021a: 283-284).

VI./XII. asır kadın şairlerinden olup ismi ilk defa *Tarîh-i Guzîde'*de zikredilen (Mustevfî, 1387: 742; Enûşe, 1380: 619), kaynaklarda adı Ayşe (Şîrvânî, 1375: 184, 399...), Âyişe-i Mukriye (Nevâyî, 1323: 350; Câcermî, 1350: 1088) ve Âyişe-i Semerkandî (Ekber vd., 1335: 323; Enûşe, 1380: 619) şeklinde geçen, *Tezkire-i Arâfât'*ta Âyişe-i Semerkandî şeklindeki kullanımın yanlış olduğu belirtilip doğrusunun Âşî-i Semerkandî olduğu ifade edilen (Ekber vd., 1335: 324), *Ferheng-i Suhvenverân'*da Âyişe-i Mukriye ile Âyişe-i Semerkandî'nin aynı kişi olduğu belirtilen (Hayyâmpûr, 1368: II/612, 613), *Tezkire-i Letâyifu'l-hayâl'*de ise bunların aynı kabul edilmesinin yanlış olduğu dile getirilen (Ekber vd., 1335: 324), diğer taraftan kaynaklarda Kâdî-i Semerkandî'nin kızı (Ekber vd., 1335: 324) ve Seyyid Eşref-i Semerkandî'nin eşi (Hayyâmpûr, 1368: II/612) olduğu belirtilen, hoş tabiatlı, temiz suret ve siretli olarak nitelendirilen Âyişe-i Mukriye'nin beş bin şiirden oluşan divanı olduğu belirtilmektedir (Ekber, 1335: 324; Enûşe, 1380: 619). *Mûnisu'l-ahrâr'*da bir gazeli (bk. Câcermî, 1350: 1088), kayıtlı olan Âyişe-i Mukriye'nin "nîgû/iyi" olarak nitelendirilen rubaileri bazı tezkireler ile şiir mecmualarında geçmektedir. Nitekim *Nûzhetü'l-mecâlis'*te 13 rubaisi (Şîrvânî, 1375: 109, 184, 253, 362, 399, 438, 440 vd.) yer almaktadır. Onun rubailerinden *Mecma'u'r-rubâ'iiyyât seçkisinde* geçenler şunlardır:

عایشه مقریه گوید در حق خر
ای خر خیرت هست که بر پشت تو کیست
سُم بر سر چرخ نه که بار تو پریست
حمال کسی شدی که اندر همه عمر
[196a] خرشید بچشم کژ نیارد نگرست

Âyişe-i Mukriye eşek hakkında söylüyor:

Ey eşek! Sırtında kimin olduğundan haberin var mı? Yükün çok olduğu için ayağını gökyüzünün tepesine koy! Ömrü boyunca güneşin şaşı gözüne bakamadığı bir adamın hamalı oldun.

در اسب گوید
ای رخش بناز اگر بنازت رایست
کاندر زینت ماه جهان آرایست

²⁶ Bu rubainin başlığı metinde sehven " بو سعید بلفرج گوید در حق نعلبند /Bû Sa'îd bu'l-ferec nalbant hakkında söyler" şeklinde kayıtlıdır.

تا در دهن رکبیت او را پایست
[196a-196b] بر دیده نازکم سُمّت را جایست

At hakkında söyler:

Ey nazlı at! Nazlanmayı düşünüyorsan nazlan! Çünkü sen bu süsle birlikte dünyayı süsleyen aysın. Üzeninin üstünde onun (sevgilinin) ayağı olduğu sürece nalın nazik gözümün içinde yer edinecektir.

در حق حلاج پسر گویند
حلاج کزو نمی پذیرم پنبه
خواهد که دهد بناگزیرم پنبه
حقا که اگر جمله جهان پنبه شود
[196b] تا به ستم نیآورد نگیرم پنبه

Halaç çırağı hakkında söylüyor:

Kendisinden pamuk kabul etmediğim halaç, bana istemesem de pamuk verecek. Gerçekten de bütün dünya pamuk olsa zorla getirmedikten sonra ondan pamuk almayacağım.

6. *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât*'ta rubaileri geçen divan sahibi şairlerden bir kısmının rubaileri yayımlanmış divanlarında yer alırken bir kısmının bulunmamaktadır. Nitekim Mu'izzî-i Semerkandî, Ezrakî-i Herevî, Kemâlüddîn İsmâ'îl-i İsfahânî, Mehsetî-i Gencevî ve Senâyî-i Gaznevî'nin rubaileri yayımlanmış divanlarında mevcutken Abdolvâsi'-i Cebelî, Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân ve Seyyid Eşref [Seyyid Hasan-ı Gaznevî]'in rubaileri yayımlanmış divanlarında yoktur. Özellikle divanlarda bulunmayan rubaileri ihtiva etmesi, hiç şüphesiz *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât*'ın değerini ve önemini artırmaktadır.

Selçuklu hükümdarı Sultan Sencer'in şairi olmakla meşhur olup Gazneli hükümdarı Behrâmşâh ile diğer devlet erkânına övgü şiirleri yazan (Ateş, 1968: 37) **Abdolvâsi'-i Cebelî'nin** divanında geçmeyen rubaileri şunlardır:

عبد الواسع جبلی گویند در نعت صحابه رضوان الله عليهم اجمعين
بر مذهب دین و اعتقاد نبیم
مولای ابو بکر و عمر را رهیم
ببزار ز ملحد و هم از رافضیم
[194a] من بنده عثمان و غلام علیم

Abdolvâsi'-i Cebelî sahabe (Allah'ın rızası onlar üzerine olsun) övgüsü hakkında söylüyor:

Nebi'nin/Hz. Peygamber'in dini ve itikadı yolundayım. Ebû Bekir ve Ömer'in yolunun kuluyum. Hem mühlid hem de râfizîden bizarım/incinmişim. Ben Osmân'ın bendesi, Ali'nin kölesiyim.

وله رضی الله عنه

بو بكر و عمر مرا چو جانند و جگر
عثمان و علی چو شهد آمد چو شکر
اندر در جهان ز رافضی نیست بتر
[194a]مولای علی ام و غلام دو پسر

Onun gibi Allah ondan razı olsun:

Ebû Bekir ve Ömer benim için can ve ciğer gibidir/benim can ve ciğerimdir. Osman ve Ali benim için bal ve şeker gibidir. Cihanda benim için rafiziden daha beteri yoktur. Ali'yi severim, iki oğlunun da hizmetçisiyim.

Gazneliler döneminin tanınmış şairlerinden olan, Hindistan'da Gazneli şehzadelerinin yanında bulunan, uğramış olduğu iftira nedeniyle hapsedilen, hapiste bulunduğu dönemde yazmış olduğu hapisane şiirleriyle (habsiyyât) meşhur olup seçkin bir yer edinen (Ateş, 1968: 18-19) **Mes'ûd-ı Sa'd-i Selmân**'ın *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât seçkisinde* geçen şu rubaisi yayımlanmış divanında bulunmamaktadır:

مسعود سعد گوید درین معنی
در لعب تبهك شد متقاضی رایت
ای من رمی روی جهان آرایت
از پات سوی سر کنذ آهنگ تبهك
[195a]وز تارك سر کنذ فتذ در پایت

Mes'ûd-ı Sa'd bu manada (yani ipek dokuyanın çocuğu hakkında) söyler:

Ey dünyayı süsleyen yüzüyle benden ürken güzel! Senin düşüncen, ipek oyununda hep ısrarcı olmaktır. İpek senin ayağından başına doğru azmedip sonra da başının tepesinden ayağına düşüverir.

Selçuklu dönemi şairlerinden olup Sultan Alparslan'ın oğlu Toğansah'ı öven kasideleri bulunan, *Târîh-i Guzîde*'ye göre Sultan İbrâhîm-i Gaznevî'nin muasırı olup eşsiz şiirler kaleme alan (Mustevfî, 1387: 714) **Ezrakî-i Herevî**'nin şu rubaisi, yayımlanmış divanında bazı farklarla geçmektedir (Ezrakî-i Herevî, 1336: 125, 103.)

ازرقی گوید اندرین معنی
از هیبت تو بریزد اندر گه جنگ
تیزی ز سنان، زه ز کمان، پر ز خدنگ
با جود تو از کف تو گیرد فرهنگ
[194a-194b]پیروزه زکان، دُر ز صدف، لعل ز سنگ²⁷

Ezrakî bu manada (yani övgü hakkında) söyler:

²⁷ Ezrakî-i Herevî'nin yayımlanmış *Dîvân*'ında şu şekilde geçmektedir (Ezrakî-i Herevî, 1336: 125; 136a: 103):

از هیبت تو بریزد اندر صف جنگ
تیزی ز سنان، زه از کمان، پر ز خدنگ
از جود تو خیزد، ای شه با فرهنگ
پیروزه زکان، در ز صدف، لعل ز سنگ

Savaş zamanı senin heybetinle mızraktan keskinlik, yaydan kiriş, oktan kanat dökülür. Cömertliğin sayesinde madendeki firuze, istiridyedeki inci ve taştaki lal senin elinden ilim öğrenir.

Farsça şiirin ilk büyük şairi olarak kabul edilen, Gazneli sarayının en meşhur ve parlak medhiye şairi olan, hayatının sonuna doğru dünyayı terk ederek tasavvuf yoluna giren ve kendisine asıl şöhreti kazandıran *Hadîka* isimli eserini kaleme alan (Ateş, 1968: 25) **Senâyî-i Gaznevî**'nin şu rubaisi, bazı farklarla yayımlanmış divanında yer almaktadır (bk. Senâyî, 1341: 1146):

خواجه سنایی گوید در حق فقاعی پسر
در پیش دکان نهاده مُشک و شکرش
بس چون فقاع خوش نبندد پدرش
او کعبه حسن گشت و در پیش درش
[196a]²⁸ حُجَّاجِ هَمی بوسه دهند بر حجرش

Hâce Senâyî meyhaneci çırağı hakkında söylüyor:

Şarabı hoş ve güzel görmeyen babası, misk ve şekeri dükkânın önüne koymuş. O güzellik ka'besi olduğu için kapısının önündeki taşa hacıların tamamı öpücük kondururlar.

Selçukluların yıkılma dönemi şairlerinden olan, özellikle sanattaki mahareti ve muhayyilesinin yaratıcılığından kendisine "hallâku'l-ma'ânî/anlamlar yaratıcısı" denilen, Hârezmşahlar ile İsfahan'ın ileri gelen ailelerinden Sâ'idîlerin bir kısmını öven şiirler söyleyen, kendisine kısaca Kemâl-i İsfahânî de denilen (Ateş, 1968: 102-103) **Kemâleddîn İsmâ'îl-i İsfahânî**'nin yayımlanmış divanında bulunan rubai, şu şekildedir:

کمال الدین اسماعیل گوید در مدح
شاهها که فلک بلندی اندوزد ازو
رخساره خورشید بر افروزد ازو
گر حاتم طی زنده شود در عهدش
[194b] زانو زند و کرم بیاموزد ازو²⁹

²⁸ Senâyî-i Gaznevî'nin yayımlanmış *Dîvân'*ında şu şekilde geçmektedir (Senâyî, 1341: 1146):

بر طرف قمر نهاده مُشک و شکرش
چکند که فقاع خوش نبندد بدرش
در کعبه حسن گشت و در پیش درش
عشاق همه بوسه زنان بر حجرش

²⁹ Kemâleddîn İsmâ'îl-i İsfahânî, 1348: 800):

شاهی که فلک بلندی اندوزد از او
رخساره خورشید بر افروزد از او
گر حاتم طی زنده شود در عهدش
زانو زند و کرم بیاموزد از او

Kemâlüddîn İsmâ'îl övgü hakkında söylüyor:

Öyle saygın bir padişah'tır ki felek yüceliğini ondan alır. Güneşin yüzündeki parlaklık onun sayesinde. Eğer Hâtim-i Tâî onun döneminde yaşasaydı, yanında diz çöküp ondan cömertlik öğrenirdi.

Gazneliler dönemi şairlerinden olan, kasidelerinin çoğunluğunu himayesinde bulunduğu ve mahlasını lakabından aldığı Mâzenderân hükümdarı Seyfüddîn İmâdüddeve bin Ferâmurzşâhî için yazan, Enverî-i Ebîverdî'nin şiirlerinde andığı (Râvendî, 1999: I/57; Se'âdet, 1391: 681-683) İmâdî-i Şehryârî'nin divanına³⁰ ulaşamadığımız için bu rubainin divanda geçip geçmediğini tespit edemedik. Onun *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât seçkisinde* geçen tek rubaisi şu şekildedir:

عمادی گوید درین معنی

زلفت ما را هلاک جان می سازد

چشمت بموافقت همان می سازد

عشق از تو کمانگری بیاموخت مرا

کز قد چو تیر من کمان می سازد

İmâdî bu manada (yani kemânger hakkında) söylüyor:

Senin saçın canımızı helak ediyor/öldürüyor. Senin gözlerin de aynı şeyi yapmakta yani canımızı helak etmekte başarılı oluyor. Aşk benim ok gibi boyumdan yay yaptığına göre yay kullanmayı senden öğrenmiş.

7. *Mecma'u'r-rubâ'ıyyât*'ın en dikkat çeken özelliklerinden birisi de içerisinde yer alan bazı şairlerin isimlerinin/mahlaslarının biyografik kaynaklarda zikredilmemesidir. Bu şairlerin isimleri/mahlasları şimdilik sadece bu mecmuada geçmekte ve bazı rubailerinden örnek/örnekler yer almaktadır. Bu mecmuada rubaileri bulunan Rûhî-i Gaznevî, Emîr Hâce-i Semerkandî, Fahrî, Bedî'-i Enguriye'î, Zeyd-i Gaznevî, Muhyevî-i Enguriye'î, Hekîm Mahmûd-ı Enguriye'î, Zahîr-i Tirmizî, Alî-i Enesâbâdî, İmâm Alî-i Heysam ve Halîfe-i Ergandî bu hüviyetteki şairlerdir (bk. Hayyâmpûr, 1368; İkrâm, 1387). Bunlardan Fahrî, Bedî'-i Enguriye'î, Muhyevî-i Enguriye'î, Hekîm Mahmûd-ı Enguriye'î, Alî-i Enesâbâdî ve İmâm Alî-i Heysam'ın şiirleri yukarıda zikredilmiştir. Emîr Hâce-i Semerkandî, Halîfe-i Ergandî, Zahîr-i Tirmizî ve Zeyd-i Gaznevî'nin rubaileri ise şu şekildedir:

Emîr Hâce-i Semerkandî

امیر خواجه سمرقندی گوید برین معنی

ای آنکه صلیب داری و ترسای

لب بر لب من بیوسه کمتر سای

وی آنکه بزلف عنبر ترسای (؟)

[197a]³¹ ازین چه (؟) پیش من تو با ترس آیی

³⁰ *Dâniş-nâme-i Zebân u Edeb-i Fârsî*'de İmâdî-i Şehryârî'nin *Dîvân*'ı Tahran'da 1381 yılında Zebîhullah Habîbî Nijâd tarafından yayımlandığı kayıtlıdır (bk. Se'âdet, 1391: 682).

³¹ Bu rubai, Mevlânâ'nın yayımlanmış rubaileri arasında şu şekilde geçmektedir (Mevlânâ, 1369: 367):

Emîr Hâce-i Semerkandî bu manada (yani Hristiyan çocuğu/delikanlısı) hakkında söylüyor:

Ey (boynunda) haç bulunan/taşıyan ve Hristiyan olan (güzel)! Dudağımı benim dudağıma öpmek için (getirince) çok az değdiriyorsun. Saçında saf amber ezdiğin hâlde yanıma niçin korkarak geliyorsun.

Halîfe-i Ergandî:

خليفة ارغندی گویند درگوی بازی
من عاشق آن دو چشم جادو شده ام
من فتنه آن دو زلف خوش بو شده ام
در پیش تو هر گاه که چوگان بازی
[195a] چوگان ترا مطیع چون گو شده ام

Halîfe-i Ergandî çevgan oyunculuğu hakkında söylüyor:

Ben, o iki cadı göze âşık oldum. O hoş kokulu iki saçın fitnesine tutuldum. Senin huzurunda her çevgan oynadığımda çevganına gûy/top gibi itaat ederim.

Zahîr-i Tirmizî

ظهیر ترمذی گویند در صراف
از بس که گریست چشمم ای دلیر جُر
در عشق رخت کنارم از دُر شده پُر
دُربار شدست چشمم ای یار از آنکه
[195b] تو جوهری ترا بکار آید دُر

Zahîr-i Tirmizî kuyumcu hakkında söylüyor:

Ey zalim dilber! Gözlerim senin yanağının aşkıyla öyle çok ağladı ki etrafım inciyle doldu. Ey sevgili! Gözümün inci yağdırmasının sebebi, sen kuyumcu olduğun için sana inci gerekmesidir.

در حق زرگر پسر گویند که خاک رویند
زردست زهجر خاک روبی رویم
وین حادثه پیش هرکسی چون گویم
زر جویند خاک روب پیوسته و من
[195b] چون زر شده خاک روب را می جویم³²

ای آنکه صلیب دار و هم ترسایی
پیوسته بزیر زلف عنبر سایی
لب بر لب من بیوسه کمتر سایی
نأئی بر من چو آبی با ترس آبی

³² Bu rubai bazı farklılıklarla Mehsetî-i Gencevî'nin yayımlanmış *Dîvân*'ında (1347: 59) ve *Mûnisü'l-ahrâr*'da (Câcermî, 1350: II/1151) şu şekilde geçmektedir:

در حق پسر خاک بیز
زردست ز عشق خاک بیزی رویم

Toprağı kazarak değerli madenler arayan kuyumcu çırağı hakkında söylüyor:

Toprak kazıcının ayrılığından dolayı benim yüzüm sarıdır/sararmıştır. Bu sözü herkesin önünde/huzurunda nasıl diyeyim/anlatayım? Toprak kazıcı (kuyumcu çırağı) sürekli altın arıyor ve ben de altına dönmüş biçimde toprağı kazan (kuyumcu çırağı)nı arıyorum.

Zeyd-i Gaznevî

زید غزنوی گوید درین معنی

دردت ز دل ای عمر نمی داند شد

وین سوز تو از جگر نمی داند شد

نزد تو پسر دوان بیایم چه کنم

[196b] چون بی تو مرا پسر نمی داند شد

Zeyd-i Gaznevî aynı manada söylüyor:

Ey Ömer! Derdin gönülden gitmeyecek. Ciğerime bıraktığın bu yanış bitmeyecek. Sen çocuğun yanına koşarak geliyorum, ne yapayım! Çünkü sensiz benim çocukluğum olmayacak.

8. Karahanlı, Gazneli ve Selçuklularda olduğu gibi Anadolu Selçuklularında da Türk asıllı hanedan ve sultanlar Fars dili ve kültürünün hamiliğini yapıp şâirleri destekleyerek Farsça şiirin gelişmesinde hem etkili olmuşlar hem de katkı sağlamışlardır. Türk asıllı şâirler de hiçbir komplekse girmeden söyledikleri Farsça şiirlerle Farsça şiirin teşekkülü, gelişimi ve tekâmüle erişmesinde önemli bir rol oynamışlardır (bk. Kartal, 2008; 2019; 2020). *Mecma'u'r-rubâ'iiyyât seçkisinde* Farsça şiirleri bulunan Türk soylu şâirler şunlardır: Mu'izzî-i Semerkandî, Kemâlüddîn-i Feylasof [Hubeyş-i Tiflîsî], Enverî-i Ebîverdî, Mehsetî-i Gence, İbn Hatîb-i Gence, Zahîr-i Tirmîzî, Muğîsî-i Gence, Âyişe-i Mukriye [Âyişe-i Semerkandî], Emîr Hâce-i Semerkandî. Nisbelerinden Ankaralı oldukları anlaşılan Müntecib oğlu Bedî'-i Enguriye'î, Muhyevî-i Enguriye'î ve Hekîm Mahmûd-ı Enguriye'î de Türk asıllı şâirlerdendir.

9. *Mecma'u'r-rubâ'iiyyât seçkisinde* isimleri zikredilen Azîzî, İbn-i Hatîb-i Gence, Muğîsî-i Gence ve Âyişe-i Mukriye³³ divan sahibi değildirler. Onların şiirleri, bazı biyografik eserler, şiir mecmuaları ile tarih kitaplarında yer almaktadır. Bunlardan biri **Azîzî'**dir. VI./XII. asır şâirlerinden olan ve Azîzî-i Horasanî diye tanınan Mecdüddîn bin Reşîd-i Azîzî Horasan'ın fazilet sahibi kişilerinden olup dönemin önde gelen kâtiplerindendir. Kaynaklarda kasidelerinin yanında fitratının letafetini yansıtan rubailerinin de olduğu söylenen Azîzî'nin (bk. Hayyâmpûr, 1368: II/633; Avfî, 1906: II/159-164) rubaisi şu şekildedir:

وین نادره را بهر کسی چون گویم
این طرفه کی خاک بیز، زر جوید و من
زر در کف و خاک بیز را می جویم

³³ Âyişe-i Mukriye'nin şiirlerine yukarıda yer verilmiştir (→*Rubailer Seçkisi'den Hareketle Mecma'u'r-rubâ'iiyyât'ın Önemi ve Sahip Olduğu Özellikler* 5).

عزیزی دیگر گوید

سلطان طریقت اند ابو بکر و عمر
وز پرتو نورشان بوذ شمس و قمر
شهباز حقیقت اند عثمان و علی
بذکری چهار یار از کلب بتر

Ebû Bekir ve Ömer tarikatın sultanıdır. Güneş ve ay onların nurunun yansıyan ışığıdır. Osman ve Ali de hakikatın akdoğan kuşudur. Dört dostu (anmayan), kelbden/köpekten daha kötüdür.³⁴ (?)

Sultan Gazneli Mahmûd'un muasırı olup "Pûr-i Hatîb" ve "Piser-i Hatîb" olarak da tanınan, Gence'nin önde gelen âlim ve fazıllarından kabul edilen, şiirlerinin "hûb/hoş, güzel" olduğu belirtilen, eşi Mehsetî-i Gencevî ile olan münazaraları çok meşhur olan İbn-i Hatîb-i Gence (Mustevfî, 1387: 718; Terbiyet, 1314: 76)'nin *Mecma'u'r-rubâ'îyyât seçkisinde* geçen rubaisi şu şekildedir:

ابن خطیب گنجه گوید در کفشگر

چون داد غم یار مزین دادم
دل در هوس کفشگری بنهادم
شاید که ز عشق خویش با فریادم
[195b] کز تارک سر با کف پای افتادم

İbn-i Hatîb-i Gence ayakkabıcı hakkında söylüyor:

Sevgili, gam verdi; ben de (ona) hoşluk verdim. Bir ayakkabıcının arzusuna/aşkına gönül/gönlümü koydum yani gönül verdim. Kendisinin aşkından dolayı feryatlar edip baş tepesinden ayak dibine düşmem (tepetaklak olmam) mümkündür.

Rızâ Kulîhan Hidâyet, *Mecma'u'l-fusahâ* isimli meşhur tezkiresinde, Takiyüddîn-i Evhadî'nin zikrettiği yedi beyitten oluşan gazeli dışında **Mugîsî-i Gencevî**'nin gerek şiiri gerekse hayatıyla ilgili hiçbir bilgiye rastlamadığını kaydetmiştir (Hidâyet, 1382: III/1796-1797; Enûşe, 1382: 525). VI./XII. asır şairlerinden olduğu anlaşılan Mugîsî'nin *Mecma'u'r-rubâ'îyyât seçkisinde* geçen rubaisi şu şekildedir:

مغیثی گنجه گوید در حق زردوز
زرین کمر و سیم برست آن دلدار
زردوز و پرده دوزد آن طرفه نگار
گشتم چو زرکشیده باریک و نزار
[195b] تا دلبر زردوز نمازند بی کار

Mugîsî-i Gence sırmacı hakkında söylüyor:

³⁴ Dördüncü mısraın imlasında bir eksiklik bulunmaktadır.

O gönül alan sevgili, altın kemerli ve beyaz bedenlidir. O yeni yetme nigâr, altın sırmalayıp perde diker. Sırmacı dilber işsiz kalmasın diye çekilmiş sırma gibi incelik küçüldüm.

SONUÇ

Varlığını kendisinden oluşturulan Rubailer seçkisinden öğrendiğimiz Mecma'û'r-rubâ'ıyyât, Ebû Hanîfe Abdulkerîm bin Ebî Bekir tarafından tertip edilmiş ve Muhiddîn/Muhyiddîn bin Kılıç Arslan'a takdim edilmiştir. Farsça şiiirlerden oluşan en eski şiiir mecmualarından olan Mecma'û'r-rubâ'ıyyât, çoğunluğu belli bir nazım şekliyle yazılmış şiiirlerden meydana gelmektedir. Bugün bilinen en eski ve ilk "rubai mecmuası/rubâî-nâme" olup çeşitli konularda kaleme alınmış rubailerden oluşmaktadır. Bu ilk rubai mecmuasının Anadolu'da tertip edilip Ankara meliki Muhiddîn Mes'ûd Şâh'a sunulması, Anadolu'nun Farsça edebiyat tarihi için oldukça önemli coğrafi mekânlardan birisi olduğunu göstermektedir.

Mevcut hâliyle 6 varaktan oluşan, Mecma'û'r-rubâ'ıyyat'ın hüviyeti, tertip özelliği ve konusu hakkında bazı ipuçları sunan, kim tarafından tertip edildiği bilinmeyen Rubailer Seçkisi, sondan eksik olup son sayfası, okunamayacak durumdadır. 194b ile 196b'deki müşir/rakabe kayıtları, seçkinin iç sayfalarında da eksiklik olduğunu göstermektedir. Seçki, mecmuanın konusunu ihtiva eden "fihrist" özelliğine sahip bir bölümle başlamaktadır. "Fihrist"ten sonra Mecma'û'r-rubâ'ıyyât'tan seçilen rubailere yer verilmiştir. Yer verilen her rubainin başında bulunan başlık, rubaiyi söyleyen şairin adı ile konusunu ihtiva etmektedir. Seçkide Anadolu, Horasan, Türkistan ve Hindistan coğrafyasında V/XI ila VII./XIII. asırlarda yaşayan ya da buralara dışarıdan gelip yerleşen 27 şairin 47 rubaisi mevcuttur. Bu şairlerin Gazneli, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletleri dönemlerinde yaşadıkları görülmektedir. Bunlardan bir kısmı divan sahibi olup Farsça şiiirin önde gelenleridir. Bir bölümü hakkında klasik biyografik ve tarihî kaynaklarda hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bazılarının şiiirleri ise çeşitli biyografik eserler, şiiir mecmuaları ile tarih kitaplarında yer almaktadır. Seçkide Türk soylu şairlerin rubaileride mevcuttur.

Seçki'de kayıtlı olan 47 rubainin 3'ü sahabe, 9'u melik/hükümdar, 17'si "şehr-âşûb" adı verilen esnaf güzelleri, 5'i bir yörenin ismi belirtilen erkek güzelleri övgüsü hakkındadır. Ayrıca bunların 4'ü Hristiyan çocuğuna, 1'i güzele, 1'i çevgân oyuncusuna yapılan övgüdür. Bunların dışında at ve eşekle ilgili de birer tane rubai bulunmaktadır. 2 rubainin konusu, sayfa düşmesi sebebiyle kayıtlı değildir. Bu rubailerin bir kısmı sadece bu seçkide yer almaktadır.

V/XI ile VII./XIII. asırlarda yaşayan şairlerin rubailerinden oluştuğu görülen Mecma'û'r-rubâ'ıyyât, toplumun bedii-estetik zevki ile edebî ihtiyaçlarını karşılamada, toplumu bilgilendirip eğitime ve yetiştirmede, topluma vermek istenilen bilgi ve mesajların ulaştırılmasında, duygu, düşünce ve hayallerin yansıtılmasında, tarihî ve siyasî olaylar, dinî ve ahlaki konular, kültürel ve sosyal meseleler ile irfanî ve felsefî düşünceler hakkındaki görüşlerin zarif, ahenkli, kısa, özlü, çarpıcı ve ders çıkartılacak bir şekilde aktarmasında uygun olduğu düşünülen rubainin, V./XI.

özellikle de VI./XII. ve VII./XIII. yüzyıllarda oldukça popüler ve yaygın olduğunu göstermektedir.

Mecma'u'r-rubâ'ıyyât; bir şehrin güzellerinin övüldüğü "şehr-âşûb" ya da "şehr-engîz" adı verilen şiirlerin en eski örneklerini ihtiva etmektedir. Nitekim Mecma'u'r-rubâ'ıyyât'ta, düzenli "şehr-âşûb" söyleyen ilk şair olarak kabul edilen Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân'ın, ikinci şair olarak belirtilen Senâyî-i Gaznevî'nin ve Farsça edebiyatta rubai nazım şekliyle hem ilk "şehr-âşûb" söylediği hem de bu tarz söyleyişinin diğer şairlere örnek olduğu belirtilen Mehsetî-i Gencevî'nin rubaileri yer almaktadır.

Anadolu'da Farsça şiir söyleyen en eski şair olan Hubeş et-Tiflîsî'nin bilinen iki şiirinin dışında sadece Mecma'u'r-rubâ'ıyyât seçkinde geçen ve başka kaynaklarda zikredilmeyen beş rubaisi bulunmaktadır. Ayrıca Hubeş et-Tiflîsî'nin dışında Anadolu'da şiir söyleyen, nisbelerinden Ankaralı oldukları anlaşılan, haklarında kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanmayan Müntecib oğlu Bedî-i Enguriye'î, Muhyevî-i Enguriye'î ve Hekîm Mahmûd-ı Enguriye'î'nin de sadece burada geçen rubailerine rastlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Abdulvâsi'-i Cebelî (1339). *Dîvân-ı Abdulvâsi'-i Cebelî*. be-ihimâm u Tashih u Ta'lîk-i Zebîhullah Safâ Çâpi Dovvum. Tehrân: Muessese-i İntişârât-i Emîr-i Kebîr.

Abdulvâsi'-i Cebelî (1341). *Dîvân-ı Abdulvâsi'-i Cebelî [Mersiye, Terkîb, Mulemma', Gazel, Kit'a, Terâne, Ta'lîkât, Lugat-nâme, Fihrist]*. be-ihimâm u Tashih u Ta'lîk-i Zebîhullah Safâ. *Cild-i Dovvum*. Tehrân: İntişârât-i Dânişgâh-i Tehrân.

Afîfî, Doktor Rahîm (1372). *Ferheng-nâme-i şî'rî*. C. 3. Tehrân.

Armutlu, Sadık (2021). *Büyük Selçuklu Şiiri*. İstanbul: Selenge Yayınları.

Armutlu, Sadık (2021a). "Sultan Sencer Dönemi Bir Türk Şairesi: Mehsitî-i Gencevî". *Prof. Dr. M. Fatih Köksal Armağanı*. (ed. Gıyasi Babaarslan-Meltem Yılmaz. Serpil Mutlu Kırılı-Oğuzhan Kırılı). İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları. s. 265-290.

Atâ (1365). *Zenân-i Suhenserâ der-Pûye-i Edeb-i Derî*. Matbaa-i Devletî.

Ateş, Ahmed (1945). "Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler". *Türkiyat Mecmuası*. VII-VIII. Cüz. II. s. 94-135.

Ateş, Ahmed (1952). "Konya Kütüphanelerinde Bulunan Bazı Mühim Yazmalar". *Türk Tarih Kurumu Belleten*. S. 61. s. 49-130.

Ateş, Ahmed (1968). *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I [Üniversite ve Nuruosmaniye Kütüphaneleri]*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Attâr, Ferîduddîn Attâr-ı Nişâbûrî (1358). *Muhtâr-nâme: Mecmû'a-i Rubâ'ıyyât*. Tashih u Mukaddime vu Havâşî ez-Muhammed Rızâ Şefî'î-i Kedkenî. Tehrân

Avfî, Muhammed (1906). *Lubâbu'l-elbâb*. be-Sa'y u İhtimâm u Tashîh-i Edward G. Browne. C. 2. Leiden

Baba Afzal Kâşânî (2019). *Rubailer*. (çev. Behruz Dijurian). İstanbul: Okumuşlar Yayınları.

Bahşâyîşî, Akîkî (1382). *Zenân-i Nâmî der-Târîh, Ferheng u Temeddun-i İslâmî*. bâ-Hemkâri-yi Habîbe Akîki-yi Bakşâyîşî. Kum.

Câcermî, Muhammed Bedrî'l-câcermî (1337). *Mûnisü'l-ahrâr fî-Dekâ'iki'l-eş'âr*. bâ-Mukaddime-i Allâme Muhammed-i Kazvînî. be-İhtimâm-i Mîr Sâlih-i Tabîbî. Cild-i Evvel. Tehrân: Çâp-i İttihâd.

Câcermî, Muhammed Bedrî'l-Câcermî (1350). *Mûnisü'l-ahrâr fî-Dekâ'iki'l-eş'âr*. bâ-Mukaddime-i Allâme Muhammed-i Kazvînî. be-İhtimâm-i Mîr Sâlih-i Tabîbî. cild-i dovzum. Tehrân: Çâp-hâne-i Firdevsî.

Çiftçi, Hasan (2002). "Fars Edebiyatında Şehrâşûb I". *Nüsha*. S. 7. s. 7-18.

Dehhudâ, Ali Ekber (1373). *Lugat-nâme*. C. 14. Tehrân: Muessese-i İntişârât-i Çâp-i Dânişgâh-i Tehrân.

Devletşâh, Emîr Devletşâh bin Alâüddeve Bahtîşâh el-Gâzî es-Semer kandî (1901). *Tezkiretü's-şu'arâ*. (nşr. Edward G. Browne). Leiden.

Ebu'l-ferec-i Rûnî (1304). *Dîvân-i Ustâd Ebu'l-ferec-i Rûnî*. be-tashîh-i Profesör Çaykin Musteşrik. Tehrân.

Ebû Sa'îd Ebu'l-hayr (1350). *Suhenân-i Manzûm-i Ebû Sa'îd-i Ebu'l-hayr*. bâ-tashîh u Mukaddime vu Havâşî vu Ta'lîkât-i Sa'îd-i Nefîsî. Çâp-i Sevvum. Tehrân: Kitâbhâne-i Senâî.

Efdaluddîn-i Kâşânî, Efdaluddîn Muhammed-i Merakî-i Kâşânî (1362). *Rubâ'ıyyât-i Baba Efdal-i Kâşânî be-Zamîme-i Muhtasarî der-Ahvâl u Âsâr-ı Vey*. (nşr. Sa'îd-i Nefîsî).

Ekber, Alî-Muşîr-i Selîmî (1335). *Zenân-i Suhanver*. Defter-i Evvel. Çâp-i Evvel. Tehrân: Muessese-i Matbû'âtî-yi Alî-i Ekber-i İlmî.

Enverî (1340). *Dîvân-ı Enverî [Cild-i dovzum: Mukatta'ât-Gazeliyyât-Rubâ'ıyyât]*. be-ihitimâm-i Muhammed Takî Müderris-i Radavî. Tehrân.

Enverî, Hasan (1382). *Ferheng-i Bozurg-i Sohen*. C. 8. Çâp-i Dovvom. Tehrân.

Ensârî, Hâce Abdullah-ı Ensârî (1361). *Rubâ'ıyyât-i Mensûb be-Hâce Abdullah-i Ensârî*. (nşr. Mahmûd-i Müdebbirî). Tehrân: Kitâbfurûşî-yi Zevvâr.

Enûşe, Hasan (1380). *Dâniş-nâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der-Âsiyâ-yi Miyâne*. Çâp-i Evvel. Tehrân.

Enûşe, Hasan (1381). *Fergeng-nâme-i Edeb-i Fârsî: Dâniş-nâme-i Edeb-i Fârsî [İstîlâhât, Mevzû'ât u Mezâmîn-i Edeb-i Fârsî]*. Çâp-i Dovvom. Tehrân.

Enûşe, Hasan (1382). *Dâniş-nâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der-Kafkaz*. Çâp-i Evvel. Tehrân.

Evhadüddîn-i Kirmânî (1999). *Rubâiler*. (nşr. Mehmet Kanar). İstanbul: İnsan Yayınları.

Ezrakî-i Herevî (1336). *Dîvân-i Hekîm Ezrakî-i Herevî*. be-mecma' u Tashih u Tahşiye vu Ta'likât u Hatt-İ Merhum Alî Abdurresûlî Ustâd-i Fakîd-i Dânişgâh-i Tehrân. Tehrân: Çâphâne-i Dânişgâh.

Ezrakî-i Herevî (1336a). *Dîvân-i Ezrakî-i Herevî*. ba-tashîh u Mukâbele vu Mukaddime-i Sa'îd-i Nefîsî. Tehrân.

Freely, John (2012). *At Üstünde Fırtına: Anadolu Selçukluları*. (çev. Neşenur Domaniç). İstanbul: Doğan Kitap.

Gökmen, Gökhan (2018). *Mu'izzî'nin Şiir Dünyası*. Doktora Tezi. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.

Gülşenî, Abdulkerîm (1396). *Ferheng-i Îrân der-Kalem-rov-i Turkân*. Tehrân.

Hakanî (1379). *Dîvân-i Hakani-yi Şîrvânî* [Hassânu'l-acem Efdaluddîn Bidîl bin Alî-i Şîrvânî Mutâbik-i Nusha-i Hatti-yi 763 Hicrî "ez-Mecmû'a-i Şahsî"]. bâ-mukaddime-i Ustâd Bediuzzamân Firûzanfer be-ihtimâm-i Cihângîr Mansûr. Tehrân: Neşr-i gol-ârâ.

Hakikat, Abdurrefî' (1376). *Ferheng-i Târîhî vu Cografiyâyî-i Şehristânhâ-yi Îrân*. Tehrân.

Hanleri, Pervîz Nâtel (1353). *Terânehâ*. Tehrân: İntişârât-i Novîn.

Hayyâmpûr, A. (1368). *Ferheng-i Suhenverân*. C. 2. Çâp-i Evvel. Tehrân: Çâp-hâne-i Fecr-i İslâm.

Hidâyet, Rızâ Kulihan (1382). *Mecma'u'l-fusahâ*. be-kûşîş-i Muzâhir-i Musaffâ. cild-i evvel [bahş-i evvel-dovvum-sivvum] Cild-i Dovvum [bahş-i evvel-dovvum-sivvum]. C. 5. Tehrân: Emîr-i Kebîr.

İbn Bibi [El-Hüseyn b. Muhammed b. Ali el-Ca'feri er-Rugadi] (1996). *El Evamirü'l-ala'iyе fi'l-umuri'l-ala'iyе* [Selçuk-name]. (çev. Mürsel Öztürk). C. 2. Ankara: KB Yayınları.

İkrâm, Seyyid Muhammed Ekrem İkrâm (1387). *Âsâru'ş-şu'arâ: Ferheng-i Şu'arâ-yi Fârsî-gûy-i Şebekara*. İslâm-âbâb: İntişârât-i Merkez-i Tahkîkât-i Fârsî-yi Îrân u Pâkistân.

İmâdî-i Şehryârî (1381). *Dîvân-ı İmâdî-i Şehryârî*. Mukaddime vu Tashih u Tahkik-i Zebîhullah Habîbî-i Nijâd. Çâp-i Yekom. Tehrân.

Îrâkî, Şeyh Fahrüddîn İbrâhîm Hemedânî (1373). *Külliyât-i Dîvân* [Kasâyid, Gazeliyyât, Tercî'iyât, Terkîbât, Mukatte'ât, Musellesât, 'Uşşâk-nâme yâ Deh-nâme, Rubâ'iyât, Leme'ât ve İstilâhât-i 'İrfânî-yi 'Îrâkî]. mukaddime: Sa'îd Nefîsî. Havâşî vu Ta'likât: M. Dervîş. Tehrân: İntişârât-i Câvidân.

Kemâleddîn İsmâ'îl-i İsfehânî (1348). *Dîvân-i Hallaku'l-me'ânî Ebu'l-fazl Kemâleddîn İsmâ'îl-i İsfehânî* [bâ-mukaddime vu havâşî vu ta'likât u fihristhâ be-inzimâm-i Risâletü'l-kavs]. bâ-ihtimâmî-i Huseyn-i Bahrülulûmî. Tehrân: İntişârât-i Kitâb-furûşî-i Dihhudâ.

Kartal, Ahmet (2008). "Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Dil ve Edebiyat". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. S. 1. s. 95-168.

Kartal, Ahmet (2019). *Türk Fars Edebî İlişkileri: Hakikate Düşen Gölge*. 2. baskı. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Kartal, Ahmet (2020). "Anadolu Selçukluları Döneminde Kültür ve Edebiyat". *Prof. Dr. Vahit Türk Armağanı*. (ed. Ali İhsan Öbek vd.). İstanbul: Kesit Yayınları. s. 807-878.

Katrân-ı Tebrîzî (1362). *Dîvân-ı Katrân-ı Tebrîzî*. (nşr. Muhammed-i Nahcivânî). Tehrân: İntişârât-ı Kaknus.

Kaysî'r-râzî, Şemsüddîn Muhammed b. Kaysî'r-râzî (1387). *el-Mu'cem fî-Ma'âyiri Eş'âri'l-acem*. (tash. Allâme Muhammed b. Abdulvehhâb-i Kazvînî). Tehrân: Zevvâr.

Ma'ânî, Ahmed Gulçîn (1346). *Şehr-âşûb der-Şî'r-i Fârsî*. Tehrân.

Mehseti-yi Gencevî (1347). *Dîvân-ı Mehseti-yi Gencevî*. be-ihimâm u Tashih u Tahşiye-i Tâhîrî Şihâb. Çâp-i Sovvum. Tehrân: İntişârât-ı Kitâbhâne-i İbn-i Sînâ.

Mehseti-yi Gencevî (1377). *Mehsetî-nâme*. Gerd-âverî, Tashih u Tahşiye-i Ferîdûn Nevzâd. Çâp-i Evvel. Tehrân: Neşr-i Dunyâ-yı Nev.

Mehseti-yi Gencevî (1985). *Rubâ'ıyyât*. Bakü.

Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân (1362). *Dîvân-ı Mes'ûd-ı Sa'd-ı Selmân*. Mukaddime ez Nâsir-i Heyyirî. Çâp-i Evvel. Tehrân: İntişârât-ı Gulşânî.

Mes'ûd-ı Sa'd-ı Selmân (1365). *Dîvân-ı Eş'âr-ı Mes'ûd-ı Sa'd*. be-ihimâm-i Mehdî-i Nûriyân. Cild-i Dovvum. Çâp-i Evvel. İsfehân: İntişârât-ı Kemâl.

Mevlânâ Celâle'd-dîn Rûmî (1312). *Rübâ'ıyyât*. İstanbul: Ahter Matbaası.

Mevlânâ (1369). *Rübâ'ıyyât-ı Mevlânâ Celâlüddîn*. be-tashîh-i Muhammed Veled Çelebi. bâ-mukaddime-i Ustâd Doktor Muhammed-i Riyâhî. Çâp-i Ofset ez-çâp-i 1312 İslambol. Tehrân: Neşr-i Hurrem.

Mevlânâ (1974). *Mevlânâ'nın Rubailer*. (çev. M. Nuri Gençosman). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Mevlânâ (2008). *Rubâîler*. çev. Şefik Can. İstanbul: Kurtuba kitap.

Miftâh, İlhâme-Vehhâb Velî (1374). *Nigâhî be-Revende Nufûz u Gosteriş-i Zebân u Edeb-i Fârsî der-Türkiye*. Tehrân.

Mu'în, Muhammed (1371). *Ferheng-i Fârsî*. Şeş cild. Çâp-i heştum. Tehrân: Çâphâne-i Sipîhr.

Mu'izzî (1362). *Dîvân-ı Kâmil-i Emîr Mu'izzî*. Mukaddime ve Tashîh-i Nâsir-i Heyyirî. Tehrân: Neşr-i Merzibân.

Nedûşen, Muhammed Ali-yi İslâmi-yi Nedûşenî (1381). *Nâr Dânehâ [Guzîdeî ez-Rubâ'îhâ-yi Fârsî]*. Tehrân.

Nevâyî (1323). *Mecâlisü'n-nefâ'is, Der-Tezkire-i Şu'arâ-i Karn-i Nohum-i Hicrî, Te'lîf: Mîr Nizâmuddîn Alîşîr Nevâî*. be-Sa'y u İhtimâm-i Alî Asgar Hikmet. Tehran. [Bu eserin 1-178. sayfaları Fahrî-i Herâtî'nin. s. 179-409. sayfaları ise Muhammed-i Kazvînî'nin *Mecâlisü'n-nefâ'is* tercümesini kapsamaktadır.]

Ömer Hayyâm (1362). *Rubâ'iyât-ı Ömer Hayyâm*. (nşr. Y. Bertless). Çâp-i Dovvum. Tehrân.

Ömer Hayyâm (2003). *Dörtlükler -Rubailer-*. (çev. Sabahattin Eyüboğlu). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Özaydın, Abdülkerim (2022). "Kılıçarslan II" mad. *DİA*. c. 25. s. 398-402.

Poyraz, Mevlüt (2018). "Hubeyş et-Tiflîsî'nin Hayatı: Biyografi Denemesi". *Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi*. C. 2. S. 1. s. 65-103.

Pûrcevâdî, Nasrullah (1384). "Munâzara-i Kilk u Kef ez-Kemâlî-i Buhârâyî". *Nâme-i Behâristân*. Sâl-i Şeşum. Şumâre-i Evvel-Dovvum. Tâbistân-Zemistân. s. 217-219.

Râdûyânî, Muhammed b. Ömer (1362). *Tercemâniü'l-belâga*. (tash. Ahmed Ateş). int. Meliku'ş-şu'arâ Beahâr. II. Baskı. Tehrân: İntişârât-i Esâtîr.

Rahimi, F. (2016). *Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Râvendî, Muhammed b. Ali b. Süleymân er-Râvendî (1999). *Râhatu-üs-sudûr ve Âyet-üs-sürûr [Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti]*. (çev. Ahmed Ateş). C. 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Riyâhî, Muhammed Emîn (1369). *Zebân u Edeb-i Fârisî der-Kalem-rov-i Osmânî*. Çâp-i Evvel. Tehrân.

Riyâhî, Muhammed Emîn (1995). *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*. (çev. Mehmet Kanar). İstanbul: İnsan Yayınları.

Sadr, Kişâverz. *Zenânî ki be-Fârsî Şi'r Goftend: Ez-Râbi'a tâ Pervîn Karn-i 3-Karn-i 14*. Tehrân: Çâp-i Kâviyân.

Se'âdet, İsmâ'îl (1388). *Dâniş-nâme-i Zebân u Edeb-i Fârsî*. Çâp-i Evvel. Cild-i Sivvum. Tehrân.

Se'âdet, İsmâ'îl (1391). *Dâniş-nâme-i Zebân u Edeb-i Fârsî*. Çâp-i Evvel. Cild-i çihârüm. Tehrân.

Semerkandî, Ahmed bin Omer bin Alî en-Nizâmî Arûzi-yi Semerkandî (1327). *Çehâr Makâle*. be-sa'y u ihtimâm u tashih-i Muhammed bin Abdulvehhâb-i Kazvînî. Çâp-i Dovvum. Tehrân.

Senâyî (1341). *Dîvân-i Hakîm Ebu'l-mecduddîn Âdem Senâ'î-i Gaznevî [bâ-mukaddime vu havâşî vu filhrîst]*. be-sa'y u ihtimâm-i Müderris-i Razavî. Tehrân: Kitâbhâne-i İbn-i Sînâ.

Servet, Mansur (1375). *Ferheng-i Kinâyât*. Çâp-i Dovvum. Tehrân: İntişârât-i Sohan.

Seyyid Hasan-ı Gaznevî (1362). *Dîvân-i Seyyid Hasan-ı Gaznevî Mulakkab be Eşref*. (nşr. Muhammed Takî Muderris-i Radavî). Çâp-i Dovvum. Tehrân: Esâtîr.

Steingass, F. (1975). *Persian-English Dictionary*. Beirut: LibrairieduLiban.

Sûzenî, Muhammed Alî Sûzeni-yi Semerkandî (1338). *Dîvân-i Hekîm Sûzeni-yi Semerkandî*. musahhîh u mukaddime vu şerh-i ahvâl u fihrist-i lugât u terkîbât u câyhâ bâ-ma'ânî vu tefâsîr ez-Doktor Nâsiruddîn Şâh Huseynî. Tehrân: Emîr-i Kebîr.

Şafak, Yakup (2014). "Mevlânâ'nın Rubaileri Üzerine Bazı Mülâhazalar". *Ulusal Sempozyum Tarihî Süreçte Mevlânâ ve Eserleri 9-10 Aralık 2011 Konya Bildiriler*. Konya. s. 275-280.

Şirvânî, Cemâl Halîl (1375). *Nüzhetü'l-mecâlis: Çihâr-hezâr Rubâ'î ber-Guzîde ez-Sîsad Şâ'ir, Latîfterîn u Ma'rûfterîn-i Rubâ'ihâ-yi Fârsî ez-Karn-i Çihârum tâ Karn-i Heftum*. Tashih u Tahkik u bâ-Mukaddime vu Şerh-i Hâl-i Gûyendegân u Tavzîhât u Fihristhâ ez Doktor Muhammed Emîn Riyâhî. Tehrân: İntişârât-i İlmî.

Şuşterî, Abbâs Mihrîn (1352). *Târîh-i Zebân u Edebiyyât-i İrân der-Hâric ez-İrân*. Tehrân: İntişârât-i Mânî.

Şükûn, Ziya (1984). *Farsça-Türkçe Lûgat, Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ*. C. 3. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Turan, Osman (2002). *Selçuklular Zamanında Türkiye-Siyasî Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328)*- 7. Baskı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Turan, Osman (2006). "Ortaçağ Türkiyesi'nde Türkler ve Yerliler". *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*. C. 1. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı. s. 467-471.

Unsurî (1341). *Dîvân-i Ebu'l-kâsım Hasan bin Ahmed-i Unsurî [bâ-Mukaddime vu Havâşî vu Ta'lîkât]*. be-ihimâm-i Doktor Yahyâ Karîb. Tehrân.

Unsurî (1342). *Dîvân-i Ustâd Unsurî-i Belhî*. be-kûşîş-i Muhammed Debîrsiyâkî. Tehrân.

Uysal, Cengiz (2019). *Seyyid Hasan-ı Gaznevî Dîvânı'nın Tahlili*. Doktora Tezi. Kırıkkale Üniversitesi.

Elektronik Kaynaklar

<https://ganjoor.net> (E.T.: 10.08.2023).

<https://vajehyab.com/> (E.T.: 10.08.2023).